

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Pracoviště historické sociologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Soukromé podnikání v Československu v druhé polovině
osmdesátých let**

Pavel Novák

Vedoucí práce: doc. JUDr. PhDr. Jan Štemberk, Ph.D.

Praha 2023

Odevzdáním této diplomové práce potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Hořicích dne 1. května 2023

Na tomto místě chci rád poděkovat svému vedoucímu práce, panu doc. JUDr. PhDr. Janu Štemberkovi, Ph.D. za to, že mě dokázal vždy dobře navigovat úskalími práce historika jakožto i za jeho cenné rady a podporu při tvorbě diplomové práce. Nemenší dík patří mé ženě a dceři, za jejich trpělivost a lásku. V neposlední řadě děkuji rodičům, že mě ve studiu vždy podporovali a kteří mi byli impulsem k napsání této práce.

ABSTRAKT

Diplomová práce „Soukromé podnikání v Československu v druhé polovině osmdesátých let“ se zaměřuje na období „perestrojky“ v podmínkách socialistického Československa druhé poloviny osmdesátých let. Záměrem diplomové práce je popis a zejména zhodnocení počátků soukromého podnikání v socialistickém Československu na konci osmdesátých let. Výzkumnou otázkou pak je, zda měla tato ekonomická forma výroby a obchodu naději na větší rozvoj vzhledem k danému politickému řádu. Odvozené otázky pak jsou, do jaké míry bylo soukromé podnikání úspěšné, jakou a jak velkou odezvu vyvolalo u obyvatelstva a zejména, jak bylo přijímáno a hodnoceno vládnoucí elitou. Práce sleduje proměnu postoje Komunistické strany Československa k soukromému podnikání po nástupu Michaila Gorbačova do funkce generálního tajemníka Ústředního výboru komunistické strany Sovětského svazu a jím ohlášenou přestavbu hospodářského mechanismu jak v Sovětském svazu, tak v jeho satelitech. Primární metodou bude práce s archivními materiály z Národního archivu ČR, Státního oblastního archivu a dalších státních organizací jakožto i práce s informacemi z dobového tisku. Sekundárním zdrojem bude studium a vytěžení literatury vztahující se k danému tématu. Diplomová práce bude rozdělena do několika oddílů. V prvním bude nastíněn sociálně-ekonomický stav ve zkoumané době v Československu s ohledem na historický vývoj, zejména v oblasti soukromého podnikání. Druhý úsek se bude zabývat vládním postupem v oblasti umožnění soukromého podnikání, vlastní legislativní úpravou a praktickými příklady z praxe podnikání v ČSSR. V poslední části práce se zaměříme na zhodnocení celé problematiky, provedeme srovnání s přístupem tehdejší NDR v oblasti soukromého podnikání a zhodnotíme dopad této „ekonomické reformy“ centrálně řízené ekonomiky v Československu s ohledem na další dějinný vývoj počátku devadesátých let.

KLÍČOVÁ SLOVA

soukromé podnikání, Komunistická strana Československa, ekonomický pronájem, soukromý sektor, socialistický sektor

ABSTRACT

The diploma thesis "Private business in Czechoslovakia in the second half of the eighties" focuses on the period of "perestrojka" in the conditions of socialist Czechoslovakia in the second half of the eighties. The aim of the thesis is to describe and especially evaluate the beginnings of private business in socialist Czechoslovakia at the end of the eighties. The research question then is whether this economic form of production and trade had any hope of greater development given the given political order. Derived questions are to what extent private business was successful, what and how big a response it evoked among the population and especially how it was accepted and evaluated by the ruling elite. The thesis traces the change in the attitude of the Communist Party of Czechoslovakia towards private business after Mikhail Gorbachev took over as General Secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union and the reconstruction of the economic mechanism announced by him both in the Soviet Union and in its satellites. The primary method will be work with archival materials from the National Archives of the Czech Republic, the Archive of the Security Forces and other state organizations, as well as work with information from the contemporary press. The secondary source will be the study and extraction of literature related to the given topic. The thesis will be divided into several sections. In the first part, the socio-economic situation in the examined period in Czechoslovakia will be outlined with regard to historical development, especially in the field of private business. The second section will deal with the government's procedure in the field of enabling private entrepreneurship, its own legislative adjustment and practical examples from the practice of entrepreneurship in the Czechoslovakia. In the last part of the thesis, we will focus on the evaluation of the entire issue, compare it with the approach of the then German Democratic Republic in the field of private business and evaluate the impact of this "economic reform" of the centrally controlled economy in Czechoslovakia with regard to the further historical development of the early nineties.

KEYWORDS: private business, Communist Party of Czechoslovakia, economic hire, private sector, socialistic sector

Obsah

Úvod	6
1 Přehled literatury a dosavadního bádání.....	8
2 Metodologie a prameny	11
3 Likvidace soukromého podnikání v ČSR.....	14
4 Československo v období let 1985–1989	17
4.1 Pokusy o hospodářské změny	17
4.2 Počátky renesance soukromého podnikání	19
4.3 Plány československé přestavby	21
5 První kroky k soukromému podnikání	23
5.1 Zkvalitnění vnitřního obchodu – ekonomický pronájem prodejen a provozoven	30
5.2 Představa přestavby v sektoru služeb	33
5.2.1 Řešení nedostatků – nové nařízení	36
5.2.2 Zvláštní zapojení pracovníků organizací.....	40
5.3 Provozovny drobných služeb při Městském národním výboru – případová studie Hradec Králové.....	42
5.4 Praktické zkušenosti podnikajících občanů ve Východočeském kraji – žádosti o povolení a vyjádření úřadů	46
5.5 Ohlasy hospodářských změn v tisku.....	53
5.6 Porovnání fungování soukromého sektoru se situací v NDR.....	60
Závěr.....	65
Seznam použitých informačních zdrojů	70
Seznam příloh.....	76

Úvod

Počátky soukromého podnikání v Československu druhé poloviny osmdesátých let patří mezi témata, o kterých se v novodobé historii Československa příliš neví. Dost možná jsou tyto počátky „kapitalismu v socialistickém hávu“ zcela ve stínu divokých devadesátých let a nástupu svobodného trhu.

Předválečné Československo bylo zemí se silným zastoupením středních a drobných živnostníků, kteří se velkou měrou podíleli na národním hospodářství. Po druhé světové válce došlo ke znárodnění velkých průmyslových podniků, dolů, velkých potravinářských podniků, akciových bank a soukromých spořitelen. Soukromý sektor, který se skládal z velkých, středních a drobných živnostenských podniků, byl stále v tomto období mezi lety 1945–1948 považován za nedílnou součást hospodářství. Po únoru 1948 dochází k vymizení soukromého podnikání, došlo z přetržení a devastaci „kapitalistického způsobu výroby“. V několika následujících letech přestal soukromý sektor prakticky existovat. Přejít na centrálně řízenou ekonomiku sovětského typu ovlivnil nejenom hospodářskou oblast Československa na několik dalších desetiletí.

Cílem této práce je na pozadí historického exkurzu popsat a zhodnotit pokusy o znovuoobnovení soukromého podnikání v socialistickém Československu v druhé polovině osmdesátých let. Základní otázkou, kterou si klademe je, zda měly tyto politické aktivity o zavedení „staronové“ ekonomické formy výroby a obchodu naději na větší rozvoj vzhledem k danému politickému řádu. Dalšími otázkami, na které chceme přinést odpověď, je úspěšnost soukromé podnikání, jakou a jak velkou odezvu vyvolalo u obyvatelstva a zejména, jak bylo přijímáno a hodnoceno vládnoucí elitou.

Práce sleduje proměnu postoje Komunistické strany Československa k soukromému podnikání po nástupu Michaila Gorbačova do funkce generálního

tajemníka Ústředního výboru komunistické strany Sovětského svazu a jím ohlášenou přestavbu hospodářského mechanismu jak v Sovětském svazu, tak v jeho satelitech.

Primární metodou bude práce s archivními materiály z Národního archivu ČR, Státního oblastního archivu v Hradci Králové a dalších státních organizací jakožto i práce s informacemi z dobového tisku. Sekundárním zdrojem bude studium a vytěžení literatury vztahující se k danému tématu. V práci se objeví případové studie podnikatelů, kteří začínali své podnikání v tehdejší Východočeském kraji. Diplomová práce bude rozdělena do několika oddílů.

V prvním bude nastíněn sociálně-ekonomický stav ve zkoumané době v Československu s ohledem na historický vývoj, zejména v oblasti soukromého podnikání. Druhý úsek se bude zabývat vládním postupem v oblasti umožnění soukromého podnikání, vlastní legislativní úpravou a praktickými příklady z praxe podnikání v ČSR, zejména se zaměřením na Východní Čechy. Další část práce věnujeme ohlasům hospodářské reformy v tehdejší tisku. V závěru práce se zaměříme na zhodnocení celé problematiky, provedeme srovnání s přístupem tehdejší Německé demokratické republiky (NDR) v oblasti soukromého podnikání a zhodnotíme dopad této „ekonomické reformy“ centrálně řízené ekonomiky v Československu s ohledem na další dějinný vývoj počátku devadesátých let.

1 Přehled literatury a dosavadního bádání

Téma soukromého podnikání rezonuje v soudobé odborné literatuře povětšinou v souvislosti s nástupem nového způsobu výroby v zemích bývalého socialistického bloku po pádu komunistických režimů. Některé práce se věnují podnikání v Československu od dob jeho vzniku, přesto nenajdeme mnoho prací, které by reflektovaly „oficiální“ soukromé podnikání v době tzv. reálného socialismu, zejména z období druhé poloviny osmdesátých let, kdy začaly v zemích socialistického tábora probíhat změny na popud (či dle vzoru) avizovaných změn v Sovětském svazu.

Většina knih se spíše zabývá nástupem nové generace podnikatelů po roce 89, tématu změn spojených s „perestrojkou“ je v českém odborném prostředí věnováno několik prací.¹ Zevrubnější problematika hospodářských změn je pak pouze okrajové téma. Ve většině případů se jedná o popis celkového stavu národního hospodářství a z tohoto důvodu se soukromému podnikání nedostalo hlubší analýzy. Čestnou výjimkou je pak disertační práce Adama Havlíka, která byla vydána knižně a která obsáhle mapuje „podnikání“ v socialistickém Československu, avšak podnikání v šedé, neoficiální ekonomice.²

Práce Pavla Dufka³ se věnují potlačování soukromého podnikání v Československu v 50. a 60. letech 20. století, autor svůj pohled zaměřil také na sousední stát, poválečnou Německou demokratickou republiku. Československo prošlo ze zemí patřících po druhé světové válce do sovětskému bloku ve vztahu k soukromému podnikání největší proměnou: Během několika málo let po začlenění do něj legální soukromé podnikání v ČSR téměř zcela vymizelo. Soukromé podnikání

¹ Srovnej např. PULMANN, M., Konec experimentu, Praha, Scriptorium, 2011 či KOLÁŘ, P., PULMANN, M., Co byla Normalizace? Studie o pozdním socialismu. Nakladatelství Lidové noviny – Praha, ÚSTR, 2016. ² Srovnej HAVLÍK, A., Marky, Bony, digitálky – Veksláctví a fenomén veksláctví v socialistickém Československu, Praha, Vyšehrad, 2022, s. 336

³ DUFEK, P., Vliv právního prostředí na soukromé podnikání v Československu v 50. a 60. letech 20. století, Praha, VŠE, Acta Oeconomica Pragensis, č. 3, roč. 2005, s. 163–188
DUFEK, P., K potlačování soukromého podnikání v Československu (ČSR) a Východním Německu (NDR), Praha, Oeconomica, 2005, s. 199

bylo potlačováno nejprve přímo – v podstatě zakazováním, posléze nepřímo – pomocí zákonů silně je znevýhodňujícím v porovnání se státním podnikáním či státem přímo řízeným podnikáním. Jakékoliv pozdější snahy o znovuoživení soukromého podnikání byly následně vinou přetrvávajících názorů vedení komunistické strany a státu obtížně prosazovány. Jeho částečná obnova se prosazovala proto jen poněkud pokoutně, a především za velmi omezujících podmínek. Situace v NDR byla poněkud odlišná, po počátečních represích činil podíl soukromého sektoru na maloobchodním obratu byl v šedesátých letech ještě více jak 15 %.

Karel Kaplan je mimořádnou osobností české historiografie moderních dějin. Jeho kronika komunistického Československa mapuje vývoj naší země v tomto období dějin; změny ekonomických vztahů a hospodářský vývoj však dopodrobna nerozebírá a upozorňuje jen na důležitá fakta týkající se likvidace soukromého sektoru, zařazuje ji jako součást dějin Československa a zasazuje ji do celkového kontextu tohoto období.⁴

Legislativní zakotvení a změny v českém/československém právu v období socialismu reflektuje práce Jana Kuklíka s kolektivem spolupracovníků; je pokusem o syntézu československých právních dějin v letech 1945–1989.⁵ Druhá práce, již monografie mapuje proces státních zásahů do soukromého vlastnictví v celé historii Československa, tj. od roku 1918 do konce roku 1992. Autor tak pojednává o všech významných etapách tohoto procesu v našich dějinách, od pozemkové reformy a úvahách o znárodnění průmyslu za první republiky, přes konfiskace v období protektorátu a později na základě tzv. Benešových dekretů, až po rozsáhlé zestátnění po roce 1948 a následující proces privatizace a restitucí v 90. letech.⁶

⁴ KAPLAN, K., Kronika komunistického Československa. Brno, Barrister & Principal, 2005 ⁵

KUKLÍK, J., Vývoj československého práva 1945-1989. Praha, Linde, 2009.

⁶ KUKLÍK, J., Znárodnění Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě. Praha, Auditorium, 2010

Knihy Karla Pernici, vydaná v roce 1988⁷ je přehledem, který se soustřeďuje na družstevnictví zemědělské, ale také na formy spotřebních, výrobních a bytových družstev. Právě v oblasti družstevního hospodářství a služeb vznikla potřeba pomoci ekonomických pronájmů občanům zlepšit katastrofální situaci v terciálním sektoru národního hospodářství.

Václav Průcha s kolektivem se ve své knize⁸ zabývají hospodářským a sociálním vývojem Československa v souvislosti s měnicími se mezinárodními a vnitropolitickými podmínkami. Renomovaní autoři zachycují v druhé části monumentálního díla do té doby (rok 2009) komplexně nezpracované období od konce druhé světové války do rozdělení státu na dvě samostatné republiky na přelomu let 1992–93.

Skripta Karla Pulpána⁹ určená pro posluchače FSV UK rozebírají do detailu, v širokém historickém kontextu hospodářské dějiny Československa do přelomového roku 1990.

Historik Jan Rychlík hledá kořeny socialismu na československém území už v roce 1945. Fundované shrnutí všech hlavních period socialistického Československa vás s pomocí dobových dokumentů provede od únorového převratu přes „zlatá šedesátá“ až do rozpadu režimu v roce 1989. V jeho unikátní studii¹⁰ se organicky prolíná realita řadových obyvatel i špiček komunistického režimu a stranou nezůstává ani slovenský úhel pohledu.

Zajímavou komparativní sondou může být kniha Evy Irmanové¹¹, české historičky a hungaristky. Autorka se zabývá politickým systémem v Maďarsku mezi lety 1956-1989, který je neodmyslitelně spjat s osobou jeho tvůrce, s Jánosem

⁷ PERNICA, K., *Socialistické družstevnictví v ČSSR*. Praha, Svoboda, 1988

⁸ PRŮCHA, V. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*, 2. díl období 1945-1992, Brno, Doplněk, 2009

⁹ PŮLPÁN, K., *Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990: I. a II. díl: Určeno posluchačům fakulty sociálních věd UK*. Praha: Karolinum, 1993

¹⁰ RYCHLÍK, J., *Československo v období socialismu 1945-1989*, Praha, Vyšehrad, 2022

¹¹ IRMANOVÁ, E., *Kádárismus – vznik a pád jedné iluze*, Praha, Karolinum, 1998

Kádárem. V širších souvislostech dějin zemí sovětského bloku představuje tzv. maďarskou "společenskou smlouvu", jako jednu z alternativ komunistického režimu, i s typickým přístupem k hospodářské politice a tolerování soukromého podnikání.

V neposlední řadě je třeba zmínit knihy vzpomínek politika předlistopadové éry, ministra zemědělství a ministra vnitra a pozdějšího československého premiéra (předsedy vlády) v letech 1970–1988, Lubomíra Štrougala.¹² Ten jako jeden z mála vrcholných politiků své doby stál za myšlenkou přestavby (nejen) hospodářského mechanismu v tehdejší Československu a byl nakloněn myšlenkám participace zaměstnanců na hospodářském výsledku podniku a také rozvoji soukromého podnikání.

Z výše uvedeného přehledu dosavadního bádání je patrné, že výzkumné oblasti soukromého podnikání v socialistickém Československu v druhé polovině osmdesátých let v Československu nebyla dosud věnována dostatečná pozornost, a nebyla do této doby detailněji prostudována.

2 Metodologie a prameny

V první řadě je nutné vymezit časoprostorový rámec celé práce, kterým je Československo v letech 1985–1989. Spodní hranice časového rámce byla zvolena proto, že se kryje s nástupem tehdejšího generálního tajemníka KSSS Michaila Gorbačova do úřadu a počátkem sérií politických a ekonomických reforem v Sovětském svazu, které byly impulsem i pro změny v ostatních zemích socialistického bloku, tedy s nástupem „perestrojky“. V práci se samozřejmě odkazujeme i na starší období, zejména po roce 1945 a 1948, to však činíme s vědomím zasadit sdělované informace do historického kontextu.

¹² Jedná se o knihy: ŠTROUGAL, L., Paměti a úvahy. Praha: Epoque, 2009.; ŠTROUGAL, L., Ještě pár odpovědí. [s.l.]: Epoque, 2011.

Horní hranice byla zvolena s ohledem na skutečnost, že po roce 1989, resp. po listopadových událostech tohoto roku zaniká do té doby vládnoucí režim a celá země přechází na staronový výrobní způsob – kapitalismus.

Místem zkoumání soukromého sektoru, respektive soukromého podnikání, které je zpracováno v této práci, je Československá socialistická republika, přesněji víceméně pouze české země. Slovensko je v této práci zahrnuto okrajově, ať již s ohledem k jiné struktuře hospodářství na slovenském území či faktickému nedostatku pramenů. Zkoumání je naopak doplněno o zkušenosti ze soukromého podnikání srovnáním s přístupem v tehdejší NDR. Celá práce je pak doplněna případovou studií/případovými studiemi tehdejších podnikatelů, která/které mají posloužit k prohloubení analýzy celého procesu, dokreslit konkrétní dopady rozhodnutí provedených na státní úrovni, a pomoci nastínit fungování celého aparátu, který povolil proces soukromého podnikání v podmínkách reálného socialismu, a tím mu dodat na plastičnosti.

Ohledně terminologie je nutné zdůraznit, že se v práci vyskytuje a je používán termín „soukromé podnikání“, který má v současné době jinou konotaci, než tomu bylo před rokem 1989. To je ostatně vysvětleno dále v textu práce. V ekonomických vědách má poněkud odlišný význam, než v jakém je v práci použit. Primárně se výraz „soukromé podnikání“¹³ vztahuje k ekonomické činnosti jedince, který svou činností generuje zisk (v mezích daných zákonem).

Zároveň je nezbytné definovat pojem „podnikatel, podnikající osoba/osoby“¹⁴, neboť je to skupina obyvatel, na kterou se diplomová práce primárně zaměřuje. V této

¹³ Soukromé podnikání je soustavná činnost prováděná podnikatelem samostatně, vlastním jménem, na vlastní odpovědnost, za účelem dosažení zisku (Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník).

¹⁴ Podle § 420 občanského zákoníku platí: „Kdo samostatně vykonává na vlastní účet a odpovědnost výdělečnou činnost živnostenským nebo obdobným způsobem se záměrem činit tak soustavně za účelem dosažení zisku, je považován se zřetelem k této činnosti za podnikatele.“ (Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník).

práci je to osoba, která využila možnosti ekonomického pronájmu provozovny od státních organizací či začala podnikat ve vlastních prostorách.

Práce se snaží zodpovědět především na to, zda měla tato ekonomická forma výroby a obchodu naději uspět v centrálně plánované ekonomice vzhledem k danému politickému řádu. Dále hledá odpovědi na další otázky, které s tématem práce neoddělitelně souvisí. Jsou to například následující dílčí otázky:

- jaký postoj k možnosti soukromého podnikání v té době zaujímala Komunistická strana Československa, případně, jak se tento postoj v průběhu let 1985 až 1989 proměňoval?
- do jaké míry bylo soukromé podnikání osob úspěšné?
- jakou a jak velkou odezvu vyvolalo soukromé podnikání u obyvatelstva?

Co se týče samotného postupu zkoumání, zahrnuje diplomní výzkum tři hlavní výzkumné roviny. V první bude nastíněn sociálně-ekonomický stav ve zkoumané době v Československu s ohledem na historický vývoj, zejména v oblasti soukromého podnikání. Druhá část se bude zabývat vládním postupem v oblasti umožnění soukromého podnikání, vlastní legislativní úpravou a praktickými příklady z praxe podnikání v ČSSR. V poslední části práce se zaměříme na zhodnocení celé problematiky, provedeme srovnání s přístupem tehdejší NDR v oblasti soukromého podnikání a zhodnotíme dopad této „ekonomické reformy“ centrálně řízené ekonomiky v Československu s ohledem na další dějinný vývoj počátku devadesátých let.

Práce vychází především z analýzy dobových primárních zdrojů a pramenů, nacházejících se v archivech České republiky.

Jedná se o dokumenty z fondů Národního archivu ČR, konkrétně fond ÚV KSČ – předsednictvo 1986–1989, který obsahuje dokumenty rozhodné v dalším směřování hospodářství v Československu, a umožňuje nahlédnout pozadí rozhodování ÚV KSČ v otázce reforem a případné reorganizace. Dále pak dokumenty ze Státního

oblastního archivu v Hradci Králové týkající se hospodaření provozoven drobných služeb při Městském národním výboru v Hradci Králové, resp. vyřazené materiály z gesce Okresního živnostenského úřadu v Hradci Králové.

3 Likvidace soukromého podnikání v ČSR

Abychom si vytvořili reálnější představu a plastičtější obraz soukromého podnikání na sklonku socialismu v ČSSR, je nutno se vrátit zpět a udělat v historii větší krok, až do roku 1945 a poválečného Československa. Likvidace soukromého sektoru je často spojována s nástupem komunistů k moci po únoru 1948, ale již v období třetí republiky byly podnikány kroky likvidující soukromý sektor.

Téměř okamžitě po konci druhé světové války, 10. května 1945 přicestovala do Prahy první poválečná vláda, a předložila prostřednictvím jeho předsedy Zdeňka Fierlingera tzv. Košický vládní program.¹⁵ S tím souvisely dekrety prezidenta republiky, kterými byly z ekonomického i politického života odstraněni velcí podnikatelé.¹⁶ V praxi se jednalo bezmála o více než tři tisíce podniků, které činili téměř 17 % z celkového počtu průmyslových podniků; zároveň se však dvěma třetinami se podílely na celkové průmyslové kapacitě státu.¹⁷ Na síle tím získali zaměstnanci a zejména střední třída.

Ruku v ruce s ekonomickými změnami se profilovala politická struktura, kterou ovládala vláda Národní fronty Čechů a Slováků, složená ze šesti stran, kde prim hráli komunisté, což se také potvrdilo za rok v květnu 1946 při prvním poválečných parlamentních volbách, které komunisté ovládli.¹⁸

¹⁵ Ten byl vypracován představiteli komunistického exilu v Moskvě a schválen 5. dubna 1945 v Košicích. Obsahoval hluboké změny, které se týkaly národního hospodářství. Realizace těchto změn vedla k zavedení lidově demokratického zřízení (KAPLAN, K., Československo v letech 1945-1948. 1. část. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991)

¹⁶ Znárodnění v Československu začíná dekrety prezidenta republiky ze dne 27. 10. 1945, týkalo se dolů a některých průmyslových podniků, některých podniků potravinářského průmyslu, akciových bank a soukromých pojišťoven, in. Znárodnovací dekrety č. 100/1945 Sb, o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, č. 101/1945 Sb, o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského, č. 102/1945 Sb, o znárodnění akciových bank a č. 103/1945 Sb, o znárodnění soukromých pojišťoven.

¹⁷ PULPÁN, K, 1993

¹⁸ Tamtéž, s. 37

Po volbách se stále zřetelněji ukazoval odlišný postoj jednotlivých stran k vedení státu. Nekomunistické strany se dostávaly do sporu s komunisty a konflikty nabývaly na síle. Prosazování sovětského vzoru bylo pro komunisty o to snazší, když v létě roku 1947 zasáhla Evropu velká vedra, v zemi se urodilo málo obilí a na východním Slovensku hrozil hladomor. Dodávky obilí ze Sovětského svazu tak byly vítanou pomocí nejenom pro hladové obyvatele, ale zejména politickou vzpruhou a pákou pro komunistickou stranu.

Vzhledem k politické situaci a neustálým sporům se Národní fronta rozdělila. Českoslovenští demokraté se dohodli s komunisty, na druhé straně byla podepsána dohoda mezi lidovci, národními socialisty a sociálními demokraty. Vrcholem vzájemného soupeření pak byly debaty o Sboru národní bezpečnosti, které přerostly ve vládní krizi vedoucí k demisi těchto tří stran, kterou prezident Beneš přijal dne 25. února 1948.¹⁹

V oblasti hospodářské měli strany Národní fronty více třecích ploch, jedna agenda však prostupovala hospodářstvím od konce války až do únorových událostí – Národní správa. Instrukce národní správy byla uzákoněna dekretem č. 5/1945 Sb. s účinností od 23. května 1945 a týkala se všech podniků, které byly opuštěné, patřili zrádcům nebo osobám nespolehlivým, a dočasně družstev a organizací zemědělských, obchodních apod. než si zvolí novou správu. Národního správce stanovoval příslušný národní výbor, buď zemský, okresní či místní, dle velikosti podniku a to, co do počtu zaměstnanců nebo obhospodařovaného majetku. U podniků celostátního významu bylo zavedením národní správy pověřeno příslušné ministerstvo.²⁰ Stát tak získal pod svoji kontrolu řadu různě velkých soukromých podniků a jejich další směřování bylo předmětem dlouhého sporu mezi členy vládní koalice. Z pohledu komunistů byla cesta převést tyto na národní podniky, event.

¹⁹ KAPLAN, K., 1991

²⁰ První všeobecně použitelný právní rámec pro uvalování národních správ stanovil dekret prezidenta republiky z 19. května 1945, jímž byla uvalena národní správa na majetkové hodnoty Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. (DUFEK, P., 2005)

družstva; ostatní členové Národní fronty byly pro transformaci na akciové společnosti.

Už v průběhu roku 1947 se ukazovalo, že v budoucnu pravděpodobně bude soukromé podnikání dále omezováno. Zákon z 14. února 1947 o některých zásadách při rozdělování nepřátelského majetku umožňoval přidělovat dosavadním národní správcům za úplatu do vlastnictví podniky, které spravovali, ale vládním nařízením z 17. června 1947 o přidělu drobných konfiskovaných živnostenských podniků bylo z přidělování vyňato velké množství soukromých podniků. Přidělit totiž nebylo lze podniky s více než dvaceti zaměstnanci a dále např. velkoobchody, obchodní domy, nakladatelství a větší ubytovací a hostinské podniky, jakož i větší dopravní podniky.²¹

Po únorových událostech roku 1948 se staly národní výbory vykonavateli vůle lidu, resp. vládnoucí strany. Nastalo postupné znárodňování a převádění podniků pod kuratelu státu, tzv. socializace soukromého sektoru.

Dne 27. října 1948 schválilo Národní shromáždění zákon o prvním pětiletém plánu, jak se později ukázalo, pětiletka byla pouze fiktivní, každý rok docházelo ke změnám, původní plán přestal existovat a hospodářství se řídilo pouze ročními plány.²²

Zcela měla být zlikvidována malovýroba. Komunisté se nijak netajili tím, že jde o čistě politické rozhodnutí, které bylo učiněno bez ohledu na negativní dopady na ekonomiku. „Zbytky kapitalistického sektoru a malovýroba nemohly být natrvalo zachovány...byla budována jednotná socialistická ekonomika“.²³

²¹ DUFEK, P., 2005

²² KAPLAN, K., 2000

²³ RYCHLÍK, J., 2020, s.100

Od 1. ledna 1951 mohl národní výbor povolit provozování živnosti nebo přeložení provozování živnosti do jiné obce²⁴, jestliže proti tomu není námitek z hospodářských důvodů nebo vůbec z důvodů veřejného zájmu²⁵

Další překážkou podnikání, pro mnohé živnostníky fatální, byla daňová reforma zavedená v roce 1952.²⁶ Vysoce progresivní daň vedla mnohé živnostníky k masovému ukončování živností, čímž poklesl počet živnostníků na 20 % stavu roku 1948. K definitivní likvidaci zbytku živností pak došlo mezi léty 1956–1960. Československo se nevydalo cestou jiných států socialistického tábora (například Polska, Maďarska, Jugoslávie, ale i NDR), kde se udržel poměrně silný soukromý sektor, ale následovalo zde poslušně svůj velký vzor Sovětský svaz. Likvidace „kapitalistů jako třídy“, tj. eliminace soukromého sektoru byla v Československu provedena prakticky totálně. Během dvanácti let (1949-1961) se tak téměř všichni občané Československa v práceschopném věku stali přímo či nepřímo zaměstnanci státu a byli na něm závislí.²⁷

4 Československo v období let 1985–1989

4.1 Pokusy o hospodářské změny

Po událostech roku 1968 si československé normalizační vedení uvědomovalo, že hospodářský vývoj se nemůže za žádných okolností díť na úkor životní úrovně obyvatelstva. Proto životní úroveň normalizačního Československa byla skutečně relativně slušná.²⁸ V celkovém historickém kontextu šlo o to, že v sedmdesátých, a hlavně osmdesátých letech žilo v Československu již jen málo lidí, co zažilo bídu

²⁴ RYCHLÍK, J., 2020, s. 101

²⁵ Například k 30. červnu 1949 bylo v Československu podle podkladů předložených vedení KSČ 123 112 soukromých řemeslnických jednotek, v nichž pracovalo 331 995 lidí, což znamená, že tehdy působilo téměř o polovinu soukromých řemeslných živností méně, než před třemi roky (DUFEK, P., 2005, s.175). Rychlík (RYCHLÍK, J., 2020) k tomu uvádí, že ke konci roku 1952 zůstávalo v Československu i tak ještě 110 036 živností, většinou v oblasti služeb, které ovšem již nezaměstnávaly žádné námezdní síly (s. 101, tamtéž)

²⁶ Nejvíce se živnostníků týkal především zákon č. 78/1952 Sb. o dani z příjmu (RYCHLÍK, J., tamtéž)

²⁷ RYCHLÍK, J., 2020

²⁸ Tamtéž

za velké hospodářské krize a válečné útrapy. Ve svých pamětech to dobře reflektoval nedávno zesnulý Lubomír Štrougal.²⁹ Poukazoval na možnost půjčky, Československo platilo za nejsolventnějšího zákazníka, bohužel s ohledem na vedení země k tomu nedošlo. Jak uvádí Rychlík³⁰, v době normalizace šlo také „o vlastní realizaci“, možnost realizovat se, být. Občan nemohl například investovat (na rozdíl od občana Polska) do vybudování vlastní malé opravárenské dílny, protože ani omezené soukromé podnikání nebylo povoleno. Přesto si většina občanů, zvláště dělníků v továrnách, nežila nijak špatně a proti režimu nevystupovala, a to tím spíše, že režim do určité míry toleroval tzv. stínovou ekonomiku, která mnohým lidem přinášela vysoké nezdaněné zisky.

Československo, stejně jako ostatní socialistické státy, se stávalo společností masové spotřeby. Zvýšený důraz na růst životní úrovně se projevil jako účinný stabilizační prvek. Specifickou roli hrál konzum a otázka životní úrovně po roce 1968. Zvýšeným důrazem na konzum a paternalistickou roli státu došlo k prosazení konceptu společenské smlouvy – sociální jistoty a konzumní statky za absenci kritiky stávajícího režimu a poměrů. Příznivé hospodářské podmínky v prvních letech vlády normalizační politické garnitury umožňovaly velkorysé kroky v sociální politice a vnitřní trh se i přes některé trvalé deficity v dodavatelsko-odběratelských vztazích vyznačoval jistou stabilitou. Zhruba od poloviny sedmdesátých let se však vývoj ubíral opačným směrem. Hospodářský růst začíná zpomalovat, což lze pro období let 1975-1985 demonstrovat na poklesech u řady klíčových ukazatelů, jako je například národní důchod či osobní spotřeba.³¹

²⁹ „Nejdůležitější byla jakási bariéra v hlavách, myslím hlavy vrcholných představitelů. Vnitřní trh byl pro ně vlastně zajištěný – potravin bylo dost, oděvů a obuvi také, rádia a televizory ležely na pultech. Tento čistě statistický obrázek neříkal nic o cenové a kvalitativní struktuře nabídky...a tak jsem často slyšel: „Co by lidi chtěli? Chtěli, zjednodušeně, nabídku, kterou znali z docela obyčejných katalogů ze Západu. Mohli ji mít? Mohli. Stačilo si půjčit, řekněme miliardu dolarů – nabídky jsme měli skoro denně, protože Československo patřilo k naprosto nejsolidnějším partnerům – a zboží dovézt. Ale to se nestalo. Nestalo, protože po polských a maďarských zkušenostech se zejména ideologové báli i malé zahraniční půjčky jako pekelného vynálezu. (ŠTROUGAL, L., 2011, s. 119–120)

³⁰ RYCHLÍK, J., 2020, s. 274

³¹ HAVLÍK, A., 2022

Reakcí na tento vývoj byla snaha stranického vedení o alespoň dílčí hospodářskou reformu. Snahy o oživení stagnujícího hospodářství dostaly podobu začátkem osmdesátých let.³² Přijatá opatření však z různých důvodů nebyla uvedena plně v účinnost a zaostávání hospodářství pokračovalo.³³ V osmdesátých letech se ekonomiky Sovětského svazu a ostatních států v jeho vlivové sféře dostávaly do takových problémů, že vyvolaly snahu o hlubší hospodářské reformy; nedílnou součástí každodenního života ve východním bloku tak zůstával až do jeho konce permanentní nedostatek některých druhů zboží, výpadky ve službách a v zásobování vnitřního trhu. Otevíral se prostor pro celou řadu neformálních praktik – šmelinu, černý obchod, rozkrádání, úplatkářství...to vše se pro obyvatele východního bloku stalo běžnou zkušeností.

Ke strukturálním předpokladům, který tyto praktiky a černý trh umožňoval, byl také rozsah soukromého sektoru, který byl v Československu prakticky vymýcen. S tím souvisel další element, a to domácnosti a jejich spotřebitelské chování – nedostatek zboží a služeb vedly k větší míře spořivosti a tím k akumulaci peněžních prostředků v domácnostech. Nerealizovaná kupní síla, která by mohla transferovat prostředky do nabídky služeb (soukromých podnikatelů) zůstávala nevyužita a poskytla potenciál využitelný v prostředí černého trhu.³⁴

4.2 Počátky renesance soukromého podnikání

Pro lepší porozumění situace poloviny osmdesátých let v Československu se musíme vrátit o pár let zpět. Nejen Československo se potýkalo s hospodářskými problémy, ale u velkého vzoru – Sovětského svazu se nakumulovaly problémy jak vnitřní (nízká produktivita práce, nedostatečná pracovní motivace, alkoholismus atd.), tak vnější (pokles příjmů v tvrdých měnách, odsouzení většiny světa za

³² V roce 1980 schválila vláda „Soubor opatření ke zdokonalování soustavy plánovitého řízení národního hospodářství“, za kterými stál předseda vlády Lubomír Štrougal (HAVLÍK, A., 2022, s. 40-41)

³³ HAVLÍK, A., 2022

³⁴ HAVLÍK, A., 2022

intervenci v Afganistánu...), což způsobilo další propad již tak neefektivního hospodářství. Sovětský svaz stál před nutností změny.

S prvními pokusy o reformu přišli s nástupem generálního tajemníka Jurije Andropova.³⁵ Byl kladen důraz na pracovní disciplínu, úkolem reformem bylo posílit pracovní kázeň, omezit absentérství, postihnout stínovou ekonomiku aj. V polovině roku 1983 byl spuštěn experimentální projekt, jehož cílem byla zvýšená motivace pracovních kolektivů na efektivitě podniků, to vše se mělo projevit ve mzdě pracovníků.³⁶

Tyto reformní kroky nového generálního tajemníka vnesly do sovětského veřejného prostoru nové podněty. Andropov nepatřil do Brežněvovy svity, svoje zkušenosti spíše opíral o dlouhodobé vedení sovětské státní bezpečnosti. Jeho pokusy o reformy se nesly v duchu autoritářství, nicméně za otce rozpadu evropského komunismu však musíme považovat právě jeho. Viděl tíživé nedostatky socialistických států, chystal se je odstranit direktivním řízením, ale netušil, že pootevřením vrátek k demokracii, jak to udělal jeho věrný žák Gorbačov, se celý systém rozpadne. Stejně jako on sám nebyl státník, který by dokázal dohlédnout za obzor.³⁷

Michail Sergejevič Gorbačov byl po smrti Konstantina Černěnka dne 11. března 1985 ve svých 54 letech zvolen generálním tajemníkem KSSS. Měl pro tuto pozici řadu dobrých předpokladů. Byl řádným členem politbyra a současně i tajemníkem ÚV KSSS. Nejblíže měl právě k Andropovovi a ve stranických bojích si zajistil pozici muže číslo dva hned po Konstantinu Černěnkovi. Po svém zvolení do funkce generálního tajemníka byl v projevech o reformních iniciativách opatrnější, nicméně již v roce 1985 přišel s plánem hospodářské reformy a další změn v systému řízení

³⁵ Generálním tajemníkem ÚV KSSS byl zvolen na plenárním zasedání 14. listopadu 1982 na návrh svého rivala Konstantina Ustinoviče Černěnka (který ho po jeho smrti – 9. února 1984 vystřídal ve funkci (13. února 1984–10. března 1985).

³⁶ PULLMANN, M., 2011

³⁷ PACNER, K., 2015,

Sovětského svazu. Ačkoliv asi nikomu nebylo jasné, co všechno má tato „přestavba“ znamenat a jakými způsoby bude uplatněna, byla prezentována jako projekt, který zasáhne všechny stránky života lidí a bude mít pro Sovětský svaz zásadní důsledky. Nejdůležitějším bodem první fáze sovětské přestavby bylo patrně přijetí zákona o státním podniku v červnu roku 1987.³⁸ Podniky dostaly právo rozhodovat o své výrobě, určovat pracovní dobu a zavádět další inovace dle svého uvážení. Jak dále uvidíme, tyto změny měly velký dopad na hospodářskou politiku v Československu, zejména na postoj k vlastním aktivitám v socialistickém podniku a uvolnění ve vztahu k soukromému podnikání.

4.3 Plány československé přestavby

Veškerá diskuse o proměnách či reformách nejen hospodářského systému se až do poloviny osmdesátých let v Československu až striktně držela hranicemi, které určovalo Poučení z krizového vývoje³⁹ z počátku sedmdesátých let. To vše ve snaze dodržet vazalskou pozici vůči Sovětskému svazu a zároveň nepřipomínat pokusy o společenské reformy z konce šedesátých let. Drobné záblesky „reform“ tak dostávaly jiné, méně konfrontační názvy, například motivační podněty hospodářského růstu⁴⁰ za předsedy vlády Lubomíra Štrougal z roku 1980.⁴¹

Ačkoliv se oproti Sovětskému svazu postupovalo ve formulacích o reformách a změnách před rokem 1985 velice obezřetně, prvním nikoliv ekonomickým odborníkem, ale politikem byl právě předseda vlády Štrougal, který v dubnu 1985 ve

³⁸ s účinností od začátku roku 1988, in. PULLMANN, M., 2011

³⁹ Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ byl dokument, který Ústřední výbor KSČ schválil 10. prosince 1970, viz např.: <https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologickych-textu/pouceni-z-krizoveho-vyvoje/>

⁴⁰ Soubor opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství: sborník dokumentů a materiálů ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení po roce 1980, Praha 1980.

⁴¹ PULLMANN, M., 2011

svém projevu neváhal uchopit pojem přestavby dle sovětského vzoru a použil ho pro reformu národního hospodářství „intenzivním rozvojem“.⁴²

Přestavba tak byla z československé perspektivy dlouho chápána jako primárně sovětský projekt s nejistými výsledky. Indikátorem změny, k níž došlo v československém prostředí v lednu roku 1987, byl významný formulační posun – do té doby formulace typu „přebudování“ vystřídal pojem přestavby v československém pojetí. Do čela reformátorů se opět postavil Lubomír Štrougal. V Československu měla být postupně provedena hospodářská decentralizace a měl být posílen trh, otevřen prostor „socialistickému podnikání“.

Na přelomu let 1986 a 1987 byl postupně vypracován návrh zákona o státním podniku, kde se nedala zakrýt podobnost se sovětským modelem. Reakce veřejnosti byly různé, zejména zaujal odmítavý postoj velké části odborné veřejnosti. Objektem skepse se pak stal sám pojem podnikání, který měl po celou dobu komunistické vlády negativní konotaci. Diskuse o tomto zákonu dala československým stranickým elitám jasné avízo, že nepůjde o snadnou záležitost. V počátečních fázích přestavby byl její průběh spojen a identifikován skrze předsedu vlády Lubomíra Štrougala. Avšak v prosinci 1987 byl zvolen generálním tajemníkem strany Miloš Jakeš, což znamenalo odklon od původních plánů hospodářských reforem, Jakeš usiloval o represivní formu hospodářských změn. Teprve v lednu roku 1988 vláda schválila Směrnice k zabezpečení komplexní přestavby hospodářského mechanismu, které měly být definitivním návodem, jak uvést v život důležité hospodářské reformy. Největší dilema přestavby tak tedy spočívalo ve vnitrostranickém zápasu mezi obrozenci socialismu a jejich odpůrci, kteří si chtěli své pozice udržet za každou cenu a preferovali stabilitu a pořádek před reformními změnami.⁴³

⁴² blíže in. PULLMANN, M., 2011, s. 58

⁴³ PULLMANN, M., 2011

5 První kroky k soukromému podnikání

Svěží vítr politických a hospodářských změn však nepřišel až s nástupem nového generálního tajemníka Gorbačova, Československo se s hospodářským propadem potýkalo již delší dobu. Na jednu stranu byla potřeba podniknout nějaké reformní kroky v oblasti hospodářství, na stranu druhou obava pramenící ze zkušeností z roku 1968 a rigidní přístup.

V dubnu roku 1982 se v Praze konalo 6. zasedání ÚV KSČ, jehož závěry potvrdil posléze XVII. sjezd KSČ. Zde se v oblasti týkající se rozvoje služeb podařilo prosadit nařízení o poskytování služeb občany na základě povolení národního výboru⁴⁴, které nabylo platnosti od 1. ledna následujícího roku.

Povolení uděloval na žádost občana místní národní výbor, obvodní národní výbor nebo městský národní výbor. Vztahovalo se na řemeslnické práce včetně údržby domovního majetku a bytů, osobní služby, služby úklidové, služby nosičů, kopáčské práce a kupodivu také na provozování přivozu. Na druhou stranu se toto nařízení nevztahovalo na občany, kteří měli národním výborem uděleno povolení k prodeji vlastních po domácku vyráběných nebo zpracovaných výrobků, ti se řídili ustanovením zákona o vnitřním obchodu.⁴⁵ Ač se jednalo o povolení k provozování služeb, byly z okruhu prací vyloučeny veškeré záruční opravy a také všechny služby, které byly zvláštními předpisy vyhrazeny socialistickým organizacím, například práce kominíka.⁴⁶

Zajímavé bylo, komu bylo možné povolení „k podnikání“ udělit. Paragraf 3 uvedeného nařízení hovořil jasně – občanu staršímu 18 let, který má potřebnou odbornou kvalifikaci a který bude služby poskytovat vedle svého hlavního zaměstnání, nebo jde-li o důchodce, ženu z domácnosti nebo občana se změněnou

⁴⁴ Nařízení vlády č. 154/1982 Sb., o poskytování služeb občany na základě povolení národního výboru, ze dne 8. prosince 1982.

⁴⁵ § 24 odst. 1 zákona ČNR č. 127/1981 Sb., o vnitřním obchodě.

⁴⁶ Vyhláška ministerstva vnitra ČSR č. 111/1981 Sb., o čistění kominů

pracovní schopností. Nicméně občan mohl provozovat svoji živnost i na plný úvazek, nejenom jako přivýdělek ke svému hlavnímu zaměstnání, jak zmiňuje druhý odstavec uvedeného paragrafu.⁴⁷ Tímto se značně rozšířil možný počet lidí, kteří chtěli okusit „socialistické podnikání“.

V případě podnikání jakožto hlavního zaměstnání pak musel občan předkládat výpis z rejstříku trestů a chtěl-li podnikat mimo své bydliště, tak i vyjádření „domovského“ národního výboru.⁴⁸

Velmi zajímavé bylo omezení počtu „zaměstnanců“, kteří se skládali výhradně z rodinných příslušníků podnikatele. Celkem tak mohla mít „firma“ pět zaměstnanců plus podnikatel.⁴⁹ Nabízí se otázka, zda se režim už v prvotním stádiu povolování živností bránil možné expanzi a úspěchů socialistických podnikatelů, kteří by mohli začít rozšiřovat výrobu a služby a neodvratně by se dostavila potřeba nábory nových pracovních sil. Vzhledem k relativně krátké době, kterou podnikatelské aktivity v Československu fungovaly a také s ohledem na jejich rozšíření, se můžeme pouze domnívat, jakým směrem by se ubírala legislativa a jak (a jestli) by stát úspěšné podnikatele omezoval.

Podnikateli mohl národní výbor povolení k podnikání také odejmout, když ho bez závažných důvodů nevyužíval.⁵⁰ To se dá považovat za poměrně progresivní prvek v přístupu k podnikatelům bráno měřítky současnosti, kdy občan může vlastnit několik živnostenských listů, pozastavit si činnost a celý život nepodnikat. Nutno však pohlížet na toto ustanovení nařízení tehdejší optikou, kdy oficiálně neexistovala

⁴⁷ Národní výbor může udělit povolení i jinému občanu, který splňuje podmínky uvedené v odstavci 1 písm. a), jde-li o poskytování služby v nedostatkovém oboru v místě a její zabezpečení jiným způsobem by bylo neehospodárné (§ 3, odst. 2 Nařízení vlády č. 154/1982 Sb., o poskytování služeb občany na základě povolení národního výboru).

⁴⁸ § 4, tamtéž

⁴⁹ Občan může poskytovat služby za pomoci manžela, manželky, dětí, pokud ukončily povinnou školní docházku, rodičů, druha nebo družky (dále jen "rodinný příslušník"), nejvíce však za pomoci pěti rodinných příslušníků (§ 4, odst. 5 Nařízení vlády č. 154/1982 Sb., o poskytování služeb občany na základě povolení národního výboru).

⁵⁰ § 7, tamtéž

nezaměstnanost a nepracovat bez řádného důvodu se rovnalo trestnému činu příživnictví.⁵¹

Nesporně zajímavé je, že i v tehdejší rigiditě právních předpisů byla podnikateli ponechána nebyvalá volnost. Tím, že byly služby soukromníků v socialistickém podnikání vyloučeny ze záručních oprav, veškeré náležitosti vztahu zákazník – podnikatel upravoval Občanský zákoník, povinnost vydávat záruční list odpadala.⁵² Veškerá komunikace ohledně služeb byla převedena na bedra zákazníků, resp. jejich dohodě s podnikateli. V případě, že nebyla služba poskytnuta na počkání, vydával podnikatel písemné potvrzení o přijetí objednávky jen na žádost občana, jemuž službu poskytoval. Záležitosti nad rámec dohod mezi podnikateli a zákazníky pak upravoval Občanský zákoník.

Zmíněná volnost v podnikání však neplatila, pokud by někdo poskytoval služby v rozporu s tímto nařízením. V takovém případě pamatovala tehdejší legislativa postihem podle zákona o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku, zákona o přečinech či Trestním zákonem.⁵³

Uvedené nařízení nebylo úplnou novinkou. Navazovalo na „Zásady pro poskytování některých služeb a oprav občany na základě povolení národního výboru“⁵⁴ z poloviny šedesátých let, kdy uvolněná atmosféra s vidinou dalších, rozsáhlejších reforem umožnila soukromé podnikání ve velmi omezené míře. Povolení vydaná občanům podle dosavadního předpisu přezkoumaly národní výbory, které starší povolení vydaly; a ty, které nebyly v souladu s novým nařízením bud'

⁵¹ Příživnictví byl trestný čin, za který byli v období v Československu od roku 1957 postihováni ti, kteří se soustavně vyhýbali „poctivé práci“ a dávali se někým vydržovat, nebo si prostředky k obživě opatřovali jiným „nekalým způsobem“, blíže § 188a zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon, ve znění od 1. ledna 1957; § 203 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění do 1. července 1990

⁵² § 8, tamtéž

⁵³ Zákon č. 60/1961 Sb., o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku, Zákon č. 150/1969 Sb., o přečinech., Trestní zákon č. 140/1961 Sb., více in. § 9, tamtéž

⁵⁴ Zásady č. 20/1965 Sb., pro poskytování některých služeb a oprav občany na základě povolení národního výboru

doplňily, popřípadě zrušily. Tento nový předpis pak zcela rušil původní „Zásady...“ z roku 1965.

Jak nové nařízení zafungovalo a jak bylo přijímáno občany, potažmo vládnoucí elitou, můžeme odvozovat z různých archivních materiálů. Kupříkladu v tajné správě ústřední kontrolní a revizní komise (dále ÚKRK) KSČ, kterou projednala na svém zasedání 31.3.1987 a předala jako bod k projednání předsednictvu ÚV KSČ 8.6.1987⁵⁵ se, mimo jiné dočteme...*“K rozšíření nabídky služeb pro občany přispívají drobné provozovny národních výborů. Pracuje v nich téměř 70 tisíc pracovníků. V minulých letech se zvýšil počet občanů zabezpečujících zejména nedostatkové služby pro obyvatelstvo na základě povolení národních výborů. Za posledních 5 let vzrostl počet povolení více jak dvakrát. V současné době je jich přibližně 35 tisíc. Celkem ve 2 200 případech je poskytování služeb hlavním zaměstnáním občanů. Rozvíjené doplňkové služby jsou občany hodnoceny vcelku kladně zejména pro jejich větší pohotovost...“*⁵⁶

Kontrolní a revizní komise pak pranýřovala pomalé zřizování městských podniků služeb, kde neváhala kritizovat spolustraníky z obav a nechuti vzít na sebe odpovědnost za rozvoj služeb ve svých městech a regionech. Vcelku otevřeně jsou funkcionáři kritizováni na svoji těžkopádnost a myšlení, které odpovídá konci 70 let, kdy se řešení rentability služeb spatřovalo především ve vytváření velkých podniků. Je kritizován velký administrativní aparát s mnoha stupňovým zřízením, který se vzdálil od bezprostředních potřeb občanů. Řešení komise spatřovala v celkovém zjednodušení a pružnosti struktur, odstranění mezičlánků a decentralizaci vybraných, méně náročných oborů služeb do hospodářské základny měst a střediskových obcí.⁵⁷

Národní výbory pak byly kritizovány, že ve větší míře nevyužily možnosti dále rozvíjet doplňkové formy, zejména při zabezpečování nedostatkových druhů služeb.

⁵⁵ Národní archiv ČR. Archiv ÚV KSČ – tajné, Fond KSČ-Ústřední výbor 1945–1989, Praha předsednictvo 1986-1989, KSČ-ÚV-02/1, svazek P38/87, a.j. – b.7, doplňující údaj: 2760

⁵⁶ Tamtéž, zpráva z kontroly, s. 2

⁵⁷ Tamtéž, zpráva z kontroly, s. 3

To v souvislosti s více jak dvojnásobkem udělených povolení k soukromému podnikání národními výbory, komise okomentovala: „...nedošlo k pokrytí těch druhů činností, které jsou občany nejvíce požadovány. Většina vydaných povolení je na výrobu spotřebních předmětů. Poznatky ukazují, že je třeba tuto individuální činnost dále rozšířit do všech oborů služeb s větší územní působností...“

Hned vzápětí k tomuto až optimisticky budovatelskému tónu komise dodává, že bude nutno zároveň nezbytné zdokonalit zejména daňovou kontrolu těchto činností.⁵⁸

Ač se v nařízení vlády č. 154/1982 Sb., o poskytování služeb občanů na základě povolení národního výboru explicitně zmiňuje zapojení důchodců, žen z domácnosti nebo občanů se změněnou pracovní schopností do možnosti soukromě podnikat, v praxi komise shledala téměř nulové počty těchto skupin občanů (vcelku operativně k nim přiřadila také studenty, kteří však nejsou přímo v nařízení vlády uvedeni⁵⁹) v sektoru služeb. Tato skupina, označována jako „zvláštní zapojení“, se tak prakticky nepodílela na rozvoji soukromého podnikání a poskytování služeb občanům. Komise viděla příčiny především v tehdejší legislativě, složitých předpisech, náročné správní agendě a vysoké režii, ale také v malé iniciativě a přístupech orgánů národních výborů a družstev tyto formy rozvíjet.

Kritice se nevyhnuli ani samotní soukromí podnikatelé. Kontroloři doznali, že i přes zvyšování celkového objemu a sortimentu služeb nedosáhla jejich kvalita podstatného zlepšení. Kritizováno bylo časté překračování závazných dodacích lhůt a oprav. Obecně pak kontrola pranýřovala nedostatečně rozvinutou síť služeb občanům.⁶⁰ Ve své rétorice se kontrolní orgány opět obracely na možnost soukromého podnikání, když odkazovaly na závěry 6. zasedání ÚV KSČ: „V ČSSR

⁵⁸ Tamtéž, zpráva z kontroly, s. 4

⁵⁹ V případě studentů měla komise nejspíše na mysli studenty vysokých škol, protože nařízení hovořilo jasně – občan starší 18 let a s potřebnou kvalifikací.

⁶⁰ Kupříkladu v Severomoravském kraji mělo úplnou základní vybavenost určenou v krajské koncepci ze 108 střediskových obcí jen 34, tj. 32 % (Tamtéž, zpráva z kontroly, příloha, s. 2)

bylo vydáno v roce 1981 (ještě podle původního nařízení z roku 1965, poznámka P.N.) 16 078 povolení...v roce 1986 přesně 34 875, tj. více než dvojnásobek. V ČSR je z toho jako hlavní zaměstnání povolena 3 %, v SSR 2 % občanů...tento počet (celkových povolení) stále není dostatečný...“

Služby poskytované jednotlivci pak byly občany hodnoceny vesměs kladně, zejména pro jejich operativnost a krátké lhůty (což se ukázalo v rozporu se zjištěním a posléze kritikou kontrolorů). Na druhé straně se vyskytly i některé nežádoucí jevy, zejména snaha nepřiznávat skutečné příjmy, což umožňovala v té době neúčinná kontrolní činnost národních výborů. Jak zjistily kontrolní orgány: „*Např. v Dačicích v okrese Jindřichův Hradec za rok 1985 z 26 občanů pracujících na povolení pouze 4 přiznali roční příjem vyšší než 6 tisíc Kč (od této výše byl občan povinen zaplatit daň z příjmu, poznámka P.N.). V Jindřichově Hradci ze 45 občanů pouze 3 přiznali vyšší příjem. Obdobná zjištění jsou i z jiných okresů...“⁶¹*

Dále bylo cílem kritiky vydávání povolení na práce, které byly v dostatečné míře zajišťovány socialistickými organizacemi. Jak je uvedeno ve výsledcích kontroly: „*V ČSR bylo například vydáno 521 povolení pro fotografické služby, které jsou v dostatečné míře zabezpečovány podniky a družstvy...V okrese Banská Bystrica z 24 platných povolení na krejčovské práce je 18 vydáno v městech Banská Bystrica a Brezno, kde tyto služby zabezpečují podniky služeb a výrobní družstva. Jen 6 povolení je vystaveno do zbývajících počtu 63 obcí, kde tyto služby nejsou socialistickými organizacemi poskytovány...“⁶²*

Jak vidno, socialistické hospodářství nebylo připraveno na jeden ze základních rysů soukromého podnikání – zákon nabídky a poptávky. Evidentní diskrepance mezi představou, „jak by to asi mělo vypadat/fungovat“ a skutečným stavem a chováním trhu.

⁶¹ Zpráva z kontroly, 1987, Příloha, s. 7

⁶² Tamtéž

Přes některé pozitivní výsledky dosažené v růstu objemu služeb, jejich struktury a pohotovosti, nedoznala kvalita služeb podstatného zlepšení. Změny neprobíhaly tempem odpovídajícím zájmům a potřebám obyvatelstva. S tímto závěrem předala kontrolní komise svá zjištění na ÚV KSČ.

Výsledky kontroly provedené ÚKRRK KSČ v oblasti služeb poskytovaných obyvatelstvu a v bytovém hospodářství ukázaly, že v hodnoceném období nebylo dosaženo cílů stanovených k rozvoji služeb 6. zasedáním ÚV KSČ z dubna 1982. Kroky k nápravě, které jsou uvedeny v materiálu „Návrhy k dalšímu rozvoji služeb“ (příloha III/c, zpráva z kontroly) vedle jiných opatření ukládají straně do budoucna úkol *„zvýšit nabídku služeb rozšířením jejich forem...povolení činnosti občanům národními výbory, ekonomický pronájem provozoven služeb občanům...k tomu novelizovat a vydat příslušné právní předpisy, (Nařízení vlády č. 154/1982 Sb., o poskytování služeb občany na základě povolení národního výboru se skutečně hned začátkem příštího roku novelizovalo, poznámka P.N.), individuální činnosti rozšiřovat na další druhy služeb pro občany s větší územní působností, přitom zdokonalit daňovou kontrolu těchto činností...“*⁶³

Tlak na změny nejen legislativní, ale i v oblastí daní lze ze strany kontroly snadno odůvodnit – ve svém celorepublikovém průzkumu kvality a poskytování služeb dospěla kontrola k závěru⁶⁴, že více jak polovina občanů (!) si v posledních 3 letech zabezpečovala některé služby jinak než prostřednictvím socialistické organizace nebo osob s povolením národního výboru.⁶⁵

⁶³ Zpráva z kontroly, 1987, Příloha III/c, s. 4

⁶⁴ Zpráva z kontroly, 1987, Příloha III/c, s. 3

⁶⁵ Jednalo se o tzv. melouchy (fušky), smlouvenou práci za úplatu (a tedy nezdaněnou...), mimo hlavní pracovní poměr, srovnej např.: HAVLÍK, A., Marky, Bony, digitálky – Veksláctví a fenomén veksláctví v socialistickém Československu, Praha, Vyšehrad, 2022, s. 336

5.1 Zkvalitnění vnitřního obchodu – ekonomický pronájem prodejen a provozoven

V létě roku 1987 na svém pravidelném zasedání v rámci bodu „Zajištění realizace závěrů XVII. sjezdu KSČ v oblasti zkvalitnění vnitřního trhu, činnosti obchodu a veřejného stravování včetně návrhu na zdokonalení soustavy řízení“ projednalo předsednictvo ÚV KSČ situaci v oblasti obchodu a vnitřního trhu v ČSSR.

Jednou z projednávaných oblastí byly „Zásady mechanismu řízení veřejného stravování a opatření ke zvýšení jeho úrovně“.⁶⁶ Zde se mimo jiné uvádí, že „malé podniky...mohou, i před platností zákona o státním podniku...se účelně integrovat s jiným podnikem...s cílem zlepšení služeb a efektivnosti.“⁶⁷ Zákon o státním podniku⁶⁸ byl platný od 14.6.1988 s účinností od 1.7.1988, tedy na poměry socialistického zákonodárství uvedený v platnost v rekordně rychlé době. Na rozdíl od příspěvkových organizací státu bylo účelem státního podniku podnikání, tedy vytváření zisku. Oproti dosavadním centralizovaně a direktivně řízeným národním podnikům v nich rozhodující slovo měla socialistická samospráva pracovního kolektivu.

Na této „pobídce“ z návrhu ústředního vedení strany je jasně patrná snaha ekonomicky „nastartovat“ chování organizací v co nejkratší možné době. V řadě nabízených opatření je vidět ekonomický rozhled, který rozhodně měl šanci na úspěch. Asi nejvíce diskutovanou oblastí byly tzv. maloobchodní ceny,⁶⁹ kde na jednu stranu byly považovány za nejvýše přípustné (a podniky z nich mohly poskytovat slevy podle poptávky), na druhou stranu (hned v následujících bodech nařízení cenové politiky)⁷⁰ byla dána organizacím možnost tyto ceny z různých důvodů zvýšit.

⁶⁶ Národní archiv ČR. Archiv ÚV KSČ, Fond KSČ-Ústřední výbor 1945–1989, Praha předsednictvo 1986–1989, KSČ-ÚV-02/1, svazek P41/87, a.j. – b.3, doplňující údaj: 2962, příloha III. /3

⁶⁷ Tamtéž, příloha III. /3, s. 7, bod 9, odst. b/

⁶⁸ Zákon č. 88/1988 Sb., o státním podniku

⁶⁹ Struktura maloobchodní ceny vychází z nákupní ceny zboží. K ní obchod připočítává jednotlivé nákladové (provozní) položky, zisk a daňovou zátěž. Celkové provozní náklady a zisk se označují jako maloobchodní přírážka.

⁷⁰ Tamtéž, příloha III. /3, s. 8, bod 10, odst. a/ až e/

Dalším bodem bylo vnitropodnikové řízení, kde se požadovalo odstranění duplicit (podniková ředitelství) a snížení správní rezie na zhruba 8 % z celkových nákladů. Co je zajímavé, tak návrh obsahuje pobídku, aby malé provozovny byly řešeny („ve vhodných případech“ – blíže nespecifikováno, poznámka P.N.) ekonomickým pronájmem. Další zajímavostí je tzv. podnikové spojení, které mělo být vypláceno z odměn hmotně zainteresovaných pracovníků a mělo posílit jejich loajalitu a zodpovědnost vůči organizaci. K zabezpečení sezónních provozů doporučuje přijímat pracovníku formou krátkodobých pracovních poměrů.⁷¹

Následujícím bodem k projednání byla příloha č III. /4 – „Zásady pro ekonomický pronájem prodejen a provozoven, formy zvláštního zapojení občanů do obchodní činnosti“.

Tento dokument řešil legislativně a organizačně drobný prodej zboží a poskytování služeb občany v sektoru veřejného stravování včetně služeb souvisejících.⁷² Povolení uděloval, stejně jako v případě drobného podnikání na konkrétní osobu, místně příslušný národní výbor, v jehož územním obvodu byla prodejna či provozovna, kde mělo být zboží prodáváno nebo služby veřejného stravování poskytovány.⁷³

Kdo může poskytovat služby veřejného stravování či prodávat zboží, řešil třetí bod tohoto nařízení. Oproti nařízení vlády č. 154/1982 Sb., o poskytování služeb občany na základě povolení národního výboru, se okruh oprávněných osob rozšířil o studenty, kteří jsou zde explicitně uvedeni. Opět mohl občan pracovat na plný úvazek či mohl poskytovat služby veřejného stravování či prodávat zboží ve svém volném čase. A taktéž se jednalo o občana, který byl starší 18 let a měl potřebnou

⁷¹ Tamtéž, příloha III. /3, s. 9, bod 11, odst. f; zde se jedná až o proroctví do budoucnosti – v devadesátých letech zatracovaný „švarcsystém“, v současné době „řešení“ vládní koalice o jiné formě zdanění DPP, platbě pojistného u „dohodářů“, apod.

⁷² Mezi služby související zahrnoval dokument např. provoz šaten, sociálního zařízení, parkovišť apod., zejména sezonního a příležitostného charakteru nebo v menších místech, blíže příloha III. /4, bod 1

⁷³ Prodejnu nebo provozovnu určoval na návrh organizace národní výbor, tamtéž, bod 2. V případě, že chtěl občan podnikat v objektu, který vlastnil, postupovalo se dle nařízení vlády č. 154/1982 Sb., o poskytování služeb občany na základě povolení národního výboru a dalších, věcně souvisejících zákonů a vyhlášek.

odbornou a občanskou způsobilost. Platila též možnost zaměstnat rodinné příslušníky.⁷⁴

Občan – podnikatel si nemohl vzít do ekonomického pronájmu lečjakou provozovnu. Tento pronájem měl být pro socialistickou organizaci ekonomicky výhodný a účelný. Prodejna či provozovna pak zůstávala po celou dobu ve správě nebo vlastnictví socialistické organizace.⁷⁵

Jelikož se jednalo o prodejny a provozovny veřejného stravování, byl předpokladem doklad o odborné kvalifikaci potřebné pro prodej zboží či poskytování služeb veřejného stravování, zdravotní průkaz a samozřejmě výpis z rejstříku trestů. Zajímavé na této kvalifikační proceduře je fakt, že národní výbor od ní mohl upustit, nemusel vyžadovat od občana doklady o odborné kvalifikaci, když uznal, že má přiměřenou praxi a zkušenosti v oboru.⁷⁶

Na druhou stranu určitá benevolence se ztrácí v dalším bodě nařízení, kde je občanu pod čarou připomenuto, že se jedná o „socialistické podnikání“ – národní výbor nejenže stanovil minimální prodejní dobu, ale také sortiment a rozsah prodávaného zboží nebo poskytovaných služeb veřejného stravování. Tím vlastně „okleštil“ občanovi kompetence jako svobodného podnikatele. Svoji logiku to zajisté mělo – organizace se „jistily“, že občan bude provozovat ty služby a ty formy veřejného stravování, kterých byl nedostatek a o které byl zájem. Povolení se vydávalo nanejvýš na pět let a občan prodával zboží či nabízel služby výhradně jménem organizace.

⁷⁴ Zde byli zákonodárci konkrétnější, než v § 4, odst. 5 Nařízení vlády č. 154/1982 Sb., o poskytování služeb občany na základě povolení národního výboru, spolupracující rodinní příslušníci museli mít splněnou povinnou školní docházku (to znamenalo, že pracovat mohli mladiství od 15 let věku – pozn. P.N.). V tomto dokumentu však na rozdíl od Nařízení vlády č. 154/1982 Sb., o poskytování služeb občany na základě povolení národního výboru chyběla důležitá informace – počet spolupracujících rodinných příslušníků. Dá se předpokládat, že jejich počet se řídil předchozím nařízením.

⁷⁵ Tamtéž, bod 5 a 6

⁷⁶ Co bylo myšleno „přiměřenou praxí a zkušenostmi z oboru“ není známo, dá se však předpokládat, že se jednalo o lidi v oboru zaučené a to řadu let. Socialistický zákoník práce na toto pamatoval a pojem „zaučený“ je ostatně v české legislativě přítomen i dnes (§ 103 zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce).

Suroviny, zboží a materiály mohl občan získat od organizace,⁷⁷ ale také si je mohl volně nakoupit od drobných pěstitelů či mohl využít vlastní zdroje (zahrádku, vlastní podomácku vyrobené zboží aj.).

Zajímavostí byly rozhodně ceny, kdy zboží prodával za částky, které stanovoval příslušný cenový předpis, služby veřejného stravování pak za ceny stanovené příslušným cenovým orgánem.

Z příjmů se pochopitelně musela odvádět daň a podnikání zakládalo povinnost vést účetnictví. Národní výbor mohl povolení k provozování ekonomické činnosti občanovi odejmout, jednak na návrh organizace, které provozovna patřila, pak také na návrh organizace, u které byl v trvalém pracovním či obdobném poměru. A v neposlední řadě pak samotný národní výbor mohl povolení odejmout, a to z vícero důvodů.⁷⁸

Záležitosti důchodového zabezpečení a nemocenského pojištění včetně rodinných přídatků občanů prodávajících zboží nebo poskytujících služby, upravovaly zvláštní předpisy.

V závěru nařízení, stejně jako u předpisu z roku 1982, bylo poukázáno na možnost sankcí při porušení tohoto nařízení, resp. pokud by někdo poskytoval služby v rozporu s tímto nařízením. V takovém případě pamatovala tehdejší legislativa postihem podle zákona o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku, zákona o přečinech či trestním zákonem.

5.2 Představa přestavby v sektoru služeb

S postupujícím časem a alarmujícími zkušenostmi v sektoru vnitřního hospodářství se ukázalo, že stávající předpisy a nařízení jsou už při svém uvedení

⁷⁷ ...a to za maloobchodní ceny snížené o obchodní přírážku, tamtéž, bod 11, a)

⁷⁸ NV mohl povolení odejmout, jestliže občan neprodává zboží nebo neposkytuje služby veřejného stravování v rozsahu a za podmínek stanovených v uděleném povolení nebo porušuje povinnosti vyplývající z obecně závazných právních předpisů..., tamtéž, bod 14, a)

v účinnost zastaralá a rigidní. Na začátku prosince roku 1987 bylo jedním z bodů zasedání předsednictva ÚV KSČ zvýšení úrovně služeb v 8. pětiletce a přestavba hospodářského mechanismu ve službách.⁷⁹

Ve stanovisku oddělení společenských organizací a národních výborů, s ohledem na zlepšení služeb obyvatelstvu, zde jasně zazněl souhlas s individuální činností občanů a podpora ekonomického pronájmu.⁸⁰

V příloze III. /1, kterou tvořila Důvodová zpráva, bylo předsednictvo seznámeno s nelichotivou skutečností – aktuálně sféra služeb neodpovídala vyspělosti československé ekonomiky. Podíl sféry služeb v nejširším slova smyslu terciálního sektoru na zaměstnanosti dosahoval v roce kolem 40 %, tj. zhruba o 28 bodů méně než v zemích s vyspělou ekonomikou.⁸¹

V souladu se zásadami přestavby bylo navrhováno větší pružnost v řízení cen, která povede ke zvýšení soutěživosti. Na podniky místní výroby a služeb se měl plně vztahovat zákon o státním podniku, od čehož se očekávala větší iniciativa a zapojení zejména (hmotná zainteresovanost) vedoucích hospodářských pracovníků. Pro formu zajišťování služeb občany na základě povolení, kterou již národní výbory využívaly, byla navržena novelizace platné právní úpravy. Ta spočívala zejména ze zrušení územního omezení povolení, v zapojení so sektoru služeb i vymezenému okruhu socialistických organizací. Dále neomezovat okruh činností a zejména umožnit občanům s povolením od národního výboru uzavřít smlouvu o ekonomickém pronájmu provozovny služeb. Jako průlomový (vzhledem k byrokracii státního aparátu) počín se pak jevil požadavek povolovat individuální činnost pouze na základě splnění obecně stanovených podmínek ze strany žadatele, a nikoliv na

⁷⁹ Národní archiv ČR. Archiv ÚV KSČ, Fond KSČ-Ústřední výbor 1945–1989, Praha předsednictvo 1986–1989, KSČ-ÚV-02/1, svazek P41/87, doplňující údaj: 3944/24

⁸⁰ „...vytváří se tím podmínky pro zdravé, konkurenční vztahy, odstraňuje se monopolizace a šablonovitost v organizačním uspořádání, zlepšují se podmínky pro podnikavost...“, tamtéž, Příloha II., s. 2

⁸¹ Konkrétnější údaje ukazovaly údaje o pracovních sféry služeb na 1 000 obyvatel. Zatímco v ČSSR to bylo 189 pracovníků, ve Švédsku 328. Lépe na tom byla i sousední NDR, kde na 1 000 obyvatel pracovalo ve službách 203 pracovníků, tamtéž, Příloha III. /1, s. 1

subjektivní úvaze pracovníků národních výborů, zda poptávka občanů nebo organizací je či není uspokojena.⁸²

V důvodové zprávě k návrhu nařízení vlády ČSR (příloha III. – 2/a) můžeme vedle již „standardní“ kritiky uspokojování potřeb občanů zaregistrovat přijetí závěrů zpracovat komplexní návrhy nařízení vlád republik, které by občanovi umožňovaly poskytovat služby občanům i organizacím, a to i ve formě ekonomického pronájmu prodejen a provozoven socialistických organizací.⁸³

Federální ministerstvo financí pak vydalo výnos, jímž s účinností od 1.1.1988 přiznalo občanům prodávajícím zboží podle tohoto nařízení nárok na obchodní srážku, která byla u obchodní činnosti příjmem občana.⁸⁴

Ve zprávě se bilancuje „soukromé podnikání“ v ČSR v řeči čísel – 3. března 1965 vláda ČSSR schválila Zásady... (viz výše), od roku 1965 do 1.1.1982 bylo vydáno celkem 13 348 povolení, po úpravách nařízení v roce 1982 bylo vydáno k 1.12.1986 celkem 28 973 povolení.

Zpráva kriticky hodnotí nedostatky, které ani pět let stará novelizace nařízení nedokázala odstranit. Ty se týkaly zejména celé řady omezení, vyplívajících z rigidně nastaveného postupu udělování povolení.⁸⁵

⁸² tamtéž, Příloha III. /1, s. 10–11

⁸³ Pro realizaci tohoto záměru vypracovalo ministerstvo vnitra ČSR a ministerstvo obchodu ČSR návrh nařízení vlády ČSR o prodeji zboží a poskytování jiných služeb občany na základě povolení NV, tamtéž, Příloha III. – 2/a, s. 1–2

⁸⁴ tamtéž, Příloha III. – 2/a, s. 3

⁸⁵ Národní výbory poukazovaly na to, že stávající právní úprava neumožňuje vydávat povolení na všechny služby, nýbrž pouze na služby nařízením vlády taxativně vymezené. Dále vnímaly NV negativně omezení povolení na jeden obvod, resp. nutnost projednat povolení s jinými NV, pakliže činnost podnikatele zasahovala do jejich obvodu. A také omezení pro podnikání organizací., tamtéž, Příloha III. – 2/a, s. 3 a 4

5.2.1 Řešení nedostatků – nové nařízení

Při zhodnocení stávajícího stavu bylo jasné, že jednou (z mála) cest z krizového stavu bude přijmout legislativní opatření, která pomohou zlepšit nelichotivý stav v sektoru služeb.

Nové nařízení mělo všechny výtky a připomínky zohlednit. Zároveň všechny služby podle tohoto nařízení mohli občané poskytovat buď souběžně s hlavním zaměstnáním nebo jako své hlavní zaměstnání.

Spolu s implementací tohoto nového legislativního opatření byl ověřován dopad na státní rozpočet a výdaje na sociální zabezpečení. Bylo konstatováno, že nebudou mít přímý dopad na státní rozpočet ani na plán pracovních sil. V určitém omezeném rozsahu se pak očekávalo zvýšení výdajů na sociální zabezpečení z rozpočtu národních výborů u těch občanů, kteří budou podnikat. A samozřejmě se předpokládala zvýšená pracovní zátěž příslušných národních výborů v souvislosti s realizací navržené právní úpravy.

V zájmu toho, aby nařízení vlády bylo co nejrychleji uvedeno v život, poskytla ministerstva vnitra a obchodu ČSR ve spolupráci s dalšími příslušnými orgány (ministerstvo financí, ministerstvo práce a sociálních věcí a svazy družstev) národním výborům účinnou metodickou pomoc. Byly zpracovány vzorové metodické smlouvy, prováděny školení a instruktáže.

Na druhé straně byl kladen důraz na to, aby národní výbory vytvářely potřebné podmínky, související s poskytováním služeb. V praxi to konkrétně znamenalo včasné a bez průtahů vyřizovat žádosti občanů o udělení povolení a také to, aby národní výbory přenechávaly občanům vhodné nebytové prostory k poskytování služeb.⁸⁶

⁸⁶ tamtéž, Příloha III. – 2/a, s. 5

Působnost o vydávání povolení svěřovalo nové nařízení, v souladu s ustanovením § 22b zákona o národních výborech,⁸⁷ národním výborům základního stupně s tím, že platnost jimi uděleného povolení není omezena územním obvodem NV, který povolení vydá. To byl důležitý krok k rozvoji (zejména z geografického hlediska) obchodu a podnikání, jak ho známe ze současnosti.

Dalším, velmi pozitivním rysem nového nařízení, byla možnost poskytovat služby jak v prodejnách, provozovnách nebo zařízeních socialistických organizací, tak v objektech, které měl občan ve vlastnictví a užívání.⁸⁸

Na rozdíl od dosavadní úpravy se počítalo s tím, že služby budou občané poskytovat i organizacím, jejichž okruh stanovil národní výbor v povolení. Tento okruh nemusel být totožný s okruhem organizací, jak byl vymezen v Zásadách pro zřizování a činnost drobných provozoven národních výborů schválených usnesením vlády ČSR č. 178/1987. Což lze považovat za další prvek, povzbuzující „svobodné podnikání“. Že se jednalo jen o částečné uvolnění svazujících předpisů, dokládá poslední část této části důvodové zprávy: „*Nebylo by však vhodné a účelné, aby byla dána možnost občanu poskytovat služby všem organizacím bez omezení...*“⁸⁹

Ve zvláštní části této důvodové zprávy pak autoři apelují na jednotlivé národní výbory, aby při udělení povolení zvážily všechny okolnosti, tj. nejen situaci na úseku poskytování služeb, ale i osobní poměry žadatele. Předpokladem bylo, že národní výbor bude vždy zkoumat věk žadatele a jeho bezúhonnost. S tím mělo být spojeno přezkoumání, zda povolení vydávají (národní výbory, poznámka P.N.) občanům, kteří žijí řádným životem pracujícího člověka a zaručují, že služby budou poskytovány v souladu s celospolečenskými zájmy. K tomuto postupu pak měl být národním výborům k napomoci správní řád, resp. jeho ustanovení § 32 a § 34,⁹⁰ kdy

⁸⁷ Zákon č. 69/1967 Sb., o národních výborech

⁸⁸ Za zařízení byly považovány např. objekty kulturních, společenských a sportovních organizací (kulturní domy, divadla, kina, stadiony, koupaliště apod.), tamtéž, Příloha III. – 2/a, s. 6

⁸⁹ Příloha III. – 2/a, s. 6 dole

⁹⁰ Zákon č. 71/1967 Sb., o správním řízení (správní řád), Oddíl 2 - Zjišťování podkladů pro rozhodnutí, Podklad rozhodnutí, § 32, odstavec 1 až 3; § 34 – Dokazování, odst. 1 až 6

si národní výbor podle potřeby mohl opatřit nezbytné podklady pro rozhodnutí, například výpis z rejstříku trestů, vyjádření organizace, u níž byl občan v pracovním nebo obdobném poměru, čestné prohlášení občana apod.

Dále měly být přezkoumávány kvalifikační předpoklady žadatele, jeho zdravotní způsobilost (zejména pro poskytování služeb v oblasti obchodu), v případě práce s potravinami byl nezbytný zdravotní průkaz. Jak už bylo zmíněno výše, národní výbor mohl upustit od přezkoumávání kvalifikace v odůvodněných případech.

Pakliže se jednalo o zařízení socialistické organizace, národní výbor nemohl vydat povolení bez kladného vyjádření této organizace.

Dalším, logickým krokem správným směrem, bylo dle nového zařízení nelimitovat počet rodinných příslušníků, kteří pomáhají poskytovat služby. Předpokladem pomoci dětí byla pak ukončená povinná školní docházka podle zákona.⁹¹ U žáků pomocných škol pak věk 14 let (!).⁹²

Nové nařízení také nevylučovalo, aby v jedné provozovně poskytovalo služby i více občanů, za předpokladu, že každý z nich bude mít povolení a s organizací uzavřenou smlouvu o přenechání provozovny k dočasnému užívání.⁹³

V případě prodeje pokrmů, nápojů a občerstvení pak stanovil národní výbor kategorii a skupinu podle oborové normy 735413.⁹⁴ Dále mohl národní výbor,

⁹¹ Zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon).

⁹² Pomocnou školu definuje dnešní legislativa jako zařízení, kde vychovávají a vzdělávají obtížně vzdělavatelní žáci s takovými nedostatky rozumového vývoje, pro které se nemohou vzdělávat ani ve zvláštní škole, jsou však schopni osvojit si alespoň některé prvky vzdělání... Více na:

<https://www.czso.cz/documents/10180/20536210/330706j01.pdf/46b95e9d-e462-4e16-a51e-1c9b1cdee5e1?version=1.0>

⁹³ K paragrafu 3, Příloha III. – 2/a, s. 8

⁹⁴ Oborová norma ON 735413 Kategorizace odbytových středisek restauračního stravování a klasifikační znaky pro jejich zařazování do skupin účinná od 1.1.1976 nahradila ON 735416 z 1.4.1972 a odbytová střediska dělila dle funkcí do kategorií:

funkce stravovací: restaurace (motorest), jídelna (se samoobsluhou), pohostinství, gril bar (snack bar), koliba – salaš, restaurační vůz

funkce společenská a zábavní: kavárna, vinárna (vinný sklípek, viecha, bar, varieté a další), pivnice, hostinec

funkce doplňkového stravování: bufet, občerstvení

vzhledem k tomu, že při provozu mohlo dojít ke škodám, uložit občanu, aby uzavřel odpovídající smlouvu o pojištění.

Občan – podnikatel byl povinen poskytovat služby v souladu s povolením a s obecně závaznými právními předpisy, které se vztahovaly na služby uvedené v povolení, a vydat stvrzenku o rozsahu poskytnuté služby a o zaplacení ceny za ni. Tyto povinnosti vycházely z potřeby zajistit kvalitní poskytování služeb a současně zamezit, aby jejich poskytování nebylo zneužíváno k neodůvodněnému obohacování a ke spekulaci.⁹⁵

Co se týkalo zhotovování věcí na zakázku, na opravy a úpravy věcí, byla právní úprava pro novodobé podnikatele stejně příznivá, jako ta z roku 1982, tj. velmi volně formulovaná. Občan nebyl vázán lhůtami, stejně tak nemusel vždy vydávat zákazníkovi automaticky písemné potvrzení o přijetí objednávky, jen na přání zákazníka. Jak bylo řečeno v komentáři k novému nařízení: „...část čtvrtá týkající se služeb poskytovaných socialistickými organizacemi platí pro ně jen přiměřeně...“⁹⁶

Tato nová právní úprava: Nařízení vlády č. 1/1988 Sb., České socialistické republiky o prodeji zboží a poskytování jiných služeb občany na základě povolení národního výboru, vešla v platnost od 29. ledna 1988; v účinnost pak od 1. února 1988.⁹⁷

Uvnitř funkčních skupin se dle stupně vybavení, rozsahu a úrovně poskytovaných služeb odbytová střediska dělí na skupiny (IV., III., II., I. a výběrová), in. HOUŠKA, P. Hvězdičky včera dnes a zítra Praha: Food Service, 2001 č. 4, ISSN 1210-4061

⁹⁵ K paragrafu 4, Příloha III. – 2/a, s. 9

⁹⁶ K paragrafu 6, Příloha III. – 2/a, s. 10

⁹⁷ V archivních materiálech se můžeme setkat s návrhem účinnosti zákona již od 1. ledna 1988, ve skutečnosti byla účinnost o měsíc posunuta. Zajímavostí je, že tento návrh nařízení vlády jdoucí ke schválení na prosincovém předsednictvu (7. 12. 1987), byl dodatečně upraven na jednání Legislativní rady vlády ČSR dne 17. listopadu 1987... celkově pak bylo toto nařízení zrušeno k 1. květnu 1990.

5.2.2 Zvláštní zapojení pracovníků organizací

Výčet pokusů komunistické vlády zkvalitnit vnitřní trh a činnost obchodu a veřejného stravování by nebyl úplný, kdybychom nezmínili podmíněnou zainteresovanost zaměstnanců sektoru služeb.

V materiálu ÚV KSČ z usnesení 41. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 13. července 1987⁹⁸ se v předkládací zprávě, usnesení a zejména příloze⁹⁹ tohoto dokumentu dočteme: „*Mechanismus řízení obchodu a veřejného stravování počítá od roku 1988 také s širší možností provozování obchodních činností různými formami zvláštního pracovního zapojení pracovníků organizací...*“ (Předkládací zpráva, str. 15).

Co přesně se myslelo zvláštním zapojením pracovníků organizací, nastíní usnesení vlády, kde se hovoří o dalších společensky a ekonomicky prospěšných doplňkových formách individuální pracovní činnosti s účinností od 1. ledna 1988 (Usnesení vlády, str. 6, bod c)). Již v předkládací zprávě se zmiňuje rozšíření možnosti uspokojování potřeb na vnitřním trhu na podkladě individuální činnosti podložené hmotnou zainteresovaností. Objasnění a konkrétní rámec činností jsou pak obsaženy v příloze III/ 4 – Zásady pro ekonomický pronájem prodejen a provozoven, formy zvláštního zapojení občanů do obchodní činnosti.

Obchodní organizace mohly svými pracovníky, kteří byli s nimi v pracovním poměru, zabezpečovat prodej zboží a poskytování služeb veřejného stravování formou zvláštního zapojení pracovníků. V praxi to znamenalo vlastně motivaci zaměstnanců možnou účastí na zisku ne ve formě odměn, ale ve formě hmotné zainteresovanosti na dosažených tržbách a na nákladech.¹⁰⁰ Zvláštní zapojení se mělo

⁹⁸ Národní archiv ČR. Archiv ÚV KSČ, Fond KSČ-Ústřední výbor 1945–1989, Praha předsednictvo 1986–1989, KSČ-ÚV-02/1, svazek P41/87, doplňující údaj: 2962/24

⁹⁹ Tamtéž, předkládací zpráva – 2962/24, příloha III/ 1; usnesení vlády ČSSR - 2962/24, příloha IV; „Formy zvláštního zapojení“ - 2962/24, příloha III/ 4

¹⁰⁰ příloha III/ 4, bod 3

praktikovat v prodejnách nebo provozovnách, kde se dal předpokládat pružnější a efektivnější prodej zboží.

O zavedení zvláštního zapojení rozhodovala organizace po předchozím souhlasu odborové organizace (závodního výboru ROH).

O zavedení zvláštního zapojení se uzavírala mezi organizací a pracovníkem písemná smlouva.¹⁰¹ Mzda poskytovaná dotyčnému pracovníkovi se zahrnovala do mzdových prostředků organizace. Ten nakupoval zboží prostřednictvím organizace, nebo za hotové v maloobchodě, popř. od drobných pěstitelů. Ceny pak prodávaného zboží se stanovovaly podle ceníku nebo rozhodnutí příslušných cenových orgánů, popř. podle kalkulace, kterou schválila organizace (u služeb veřejného stravování).¹⁰²

V praxi to vlastně znamenalo být „podnikatelem“ tak napůl, plně zaměstnaný v socialistické organizaci, podnikat v této organizaci, být plně pokrytý pojištěním v této organizaci. Člověk nenesl na svých bedrech taková rizika, jako „podnikatel na volném socialistickém trhu v centrálně plánované ekonomice“, o to však byly nižší jeho zisky.¹⁰³

O tom, že tato ekonomická forma podnikání přežila změnu režimu v roce 89 svědčí nařízení č. 213/1990 Sb. vlády České republiky ze dne 10. května 1990, kterým se stanoví pro pracovníky ve zvláštním zapojení odchylky od zákoníku práce.¹⁰⁴

¹⁰¹ Od smlouvy bylo možno odstoupit jednostranně jeden měsíc před koncem čtvrtletí s účinností od začátku dalšího čtvrtletí. Smlouva pozbývala platnosti skončením pracovního poměru, převedením na jinou práci nebo na základě dohody, více příloha III/ 4, bod 5

¹⁰² příloha III/ 4, body 8 až 10

¹⁰³ Jak v praxi mohlo takové „napůl podnikání“ vypadat, ukážeme na typickém příkladu: V restauraci IV. cenové skupiny se pracovníci ve zvláštním zapojení rozhodli, že budou jednou v týdnu od pěti hodin odpoledne do zavírací doby (22:00) prodávat bramboráky, které sami vyrobí. Nakoupí tedy suroviny, povětšinou od místních pěstitelů. S organizací je již dohodnutá cena za prodáváný výrobek (bramborák). Připraví jídlo a prodávají. Zisk odvedou organizaci, ta odečte své náklady a rozdíl do výše zisku pracovníkům vyplácí formou mzdy.

¹⁰⁴ Nařízení bylo platné od 29.05.1990, vešlo v účinnost od 01.06.1990 a zrušeno bylo až k 01.06.1994...

5.3 Provozovny drobných služeb při Městském národním výboru – případová studie Hradec Králové

V naší práci bychom chtěli ukázat také faktickou stránku celého procesu povolování poskytování služeb občanům, a to jak z pohledu státní správy, tak v jednotlivých žádostech občanů. Pro tento účel zde uvádíme a interpretujeme data, která se většinou váží na povolení udělovaná některým z národních výborů města Hradce Králové jakožto krajského města tehdejšího Východočeského kraje.

Pro účely naší práce jsme vyhledali v Státním oblastním archivu v Hradci Králové materiály týkající se hospodaření provozoven drobných služeb při Městském národním výboru v Hradci Králové. Rozpětí let naší výzkumné sondy jsme ohraničili rokem, kdy začalo platit nařízení vlády č. 154/1982 Sb., Nařízení vlády České socialistické republiky o poskytování služeb občany na základě povolení národního výboru (vešlo v účinnost od 1. ledna 1983), tedy rokem 1983 a druhou hranicí bylo první pololetí roku 1989.

Národní výbory měli možnost podle zákona č. 69/1967 Sb., o národních výborech řídit na území jimi spravovaném provozovny drobných služeb.¹⁰⁵ Spektrum poskytovaných služeb bylo tak široké, nakolik se projevila poptávka po jednotlivých službách, ale největším problémem byl nedostatek (kvalifikovaných) pracovníků. Ze záznamů pak můžeme interpretovat, jak nové nařízení povolující soukromé podnikání v socialistické realitě dopadlo právě na tyto provozovny národních výborů.

V zápisu ročního komplexního rozboru hospodaření Provozovny drobných služeb při Městském národním výboru v Hradci Králové za rok 1983¹⁰⁶ se tak můžeme dočíst...*“V průběhu roku 1983 byl rozváznán pracovní poměr*

¹⁰⁵ Zákon č. 69/1967 Sb., o národních výborech, Hlava III, oddíl 1, § 21: K plnění svých úkolů mohou národní výbory řídit organizace nebo zařízení, které obstarávají...mimo jiné... placené služby (praní a čistění, opravářské činnosti včetně autoopravárenství, zhotovení věcí na zakázku, osobní služby, ubytovací služby, veřejné stravování, rekreaci a cestovní ruch, pohřebnictví apod.)

¹⁰⁶ SOA Hradec Králové, fond HK – MěstNV, obsah: Rozbor činnosti DOS při MěstNV, 1983, Inv. Č.: 2222, karta č.: 760, Zápis ročního komplexního rozboru hospodaření Provozovny drobných služeb při Městském národním výboru v Hradci Králové za rok 1983 ze dne 29.2.1984

s autodopravcem a ke stejnému datu zrušili pracovní poměr na vlastní žádost hodinář a obuvník. Oba tito pracovníci využili však možnosti zapojení na základě vládního nařízení č. 154/1982 Sb., o poskytování služeb občanů na základě povolení národního výboru“¹⁰⁷ Na další stránce se pak dočteme podrobnosti – oba pracovníci ukončili pracovní poměr ke dni 28. února 1983. Uvážíme-li dvouměsíční výpovědní lhůtu, která platila i podle tehdejší platné úpravy Zákoníku práce, můžeme se jen domnívat, zda tím prvním impulsem byla možnost zapojit se do soukromého podnikání.

V následujícím roce se podobné situace náhlých odchodů zaměstnanců k soukromému podnikání a následné problematické shánění zaměstnanců nových řešily v rámci jednání Rady Městského národního výboru v Hradci Králové.¹⁰⁸ Jak uvádí předkladatel, vedoucí odboru MHDO MěstNV:¹⁰⁹ „Závěrem lze konstatovat, že i přes podniknuté kroky...není ze strany občanů velký zájem o poskytování služeb občanům pod DOS¹¹⁰ ...Jedním z důvodů, pro které je obtížné najít nové zaměstnance provozovny je to, že podle nařízení č. 154/1982 Sb., o poskytování služeb občanů na základě povolení NV, mají občané větší zájem o poskytování služeb dle tohoto vládního nařízení.“¹¹¹

O rok později už začala být pro královehradeckou Provozovnu drobných služeb situace na personálním obsazení kritická. Na pravidelném setkání¹¹² došlo i na návrh omezení podnikání jednotlivců, s velkou pravděpodobností proti liteře tohoto nařízení. Na straně 2 zápisu se dočteme: „Opatření přijatá v roce 1985 budou uplatňována u provozovny DOS i v následujících letech. V roce 1986 bude dále provedena ve spolupráci s komisí MH (místního hospodářství, poznámka P.N.)

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 2

¹⁰⁸ SOA Hradec Králové, fond HK – MěstNV, obsah: Rozbor činnosti DOS při MěstNV, 1984, Inv. Č.: 2223, karton č.: 760, Plánovaná předloha pro 3. zasedání schůzí rady Městského národního výboru.

¹⁰⁹ Jednalo se o odbor místního hospodářství, dopravy a obchodu

¹¹⁰ Zkratka pro provozovny drobných služeb

¹¹¹ Tamtéž, s. 4

¹¹² SOA Hradec Králové, fond HK – MěstNV, obsah: Rozbor činnosti DOS při MěstNV, 1985, Inv. Č.: 2224, karton č.: 760, Zápis ročního komplexního rozboru hospodaření Provozovny drobných služeb při Městském národním výboru v Hradci Králové za rok 1984

*koordinace vydávaných povolení k poskytování služeb občany podle nařízení č. 154/1982 Sb. v tom směru, že nebude vydáváno další povolení k poskytování služeb občany v případě, že tento druh služby již zabezpečuje drobná provozovna a stávající povolení budou postupně rušena. Přitom bude občanům umožněno i nadále služby poskytovat, ale pouze prostřednictvím drobné provozovny.*¹¹³

Z uvedených informací je evidentní, že možnost podnikat, byť v prostředí socialistického hospodářství, vzbudila u mnohých lidí touhu něco dokázat, realizovat se a finančně si polepšit oproti poskytování služeb pod křídly socialistické organizace. Postup zástupců národních výborů byl pak na hraně (potažmo za hranou) zákona. O udělení povolení ale rozhodovaly národní výbory, a tak ty se snažily „koordinovat situaci“ podle svého.

V obdobném duchu se vedla i další schůze Městského národního výboru v Hradci Králové o rok později.¹¹⁴ Změna v neutěšené situaci na poli služeb občanům se nekonala, tlak na podnikatele vyústil v „koordinaci vydávaných povolení pro občany dle vl. nař. č. 154/82 Sb. na odboru MHO a občané, kteří chtějí poskytovat své služby (kromě některých stavebních profesí) jsou směřováni k práci pod drobnou provozovnou“.¹¹⁵

Při hodnocení roku 1988¹¹⁶ se již nedal zakrýt propad v hospodaření způsobený odlivem, resp. přelivem pracovní síly do soukromého sektoru. Personální poddimenzovanost byla ještě umocněna tím, že vešlo v účinnost vládní nařízení č. 1/1988 (viz výše). Poměrně obsáhlý komentář mluví za vše: „V měsíci lednu 1989 ukončili pracovní poměr 2 zaměstnanci a k měsíci březnu 1989 ukončí další zaměstnankyně pracovní poměr. Z toho dvě pracovnice požádaly o povolení poskytování služeb na

¹¹³ Tamtéž, s. 2

¹¹⁴ SOA Hradec Králové, fond HK – MěstNV, obsah: Rozbor činnosti DOS při MěstNV, 1986, Inv. Č.: 2225, karton č.: 760, 3. schůze rady MěstNV HK, Výsledky hospodaření Provozovny drobných služeb při MěstNV v Hradci Králové za rok 1986

¹¹⁵ Tamtéž, s. 3

¹¹⁶ SOA Hradec Králové, fond HK – MěstNV, obsah: Rozbor činnosti DOS při MěstNV, 1988, Inv. Č.: 2227, karton č.: 760, Komentář k rozboru hospodaření Drobné provozovny národního výboru I v Hradci Králové za rok 1988

základě vládního nařízení č. 1/1988. V současné době není vůbec zájem občanů ke vstupu do zaměstnání u DPNV I, naopak dochází k úbytku pracovníků. Zájem občanů o poskytování služeb je veliký, ale pouze o soukromé, které je pro občany v současné době finančně výhodnější. Např. od DPNV I pod vl. nař. č. 1/1988 odchází na trvalý pracovní poměr pracovat švadlena p., která šije péřové spací pytle. Tato pracovníce za rok 1988 odvedla Drobné provozovně téměř nejvíc ze všech pracovníků – 23.954.50 Kč. Tímto ztrácí DPNV nejen jednu pracovníci, ale i jednu velmi žádanou službu.“¹¹⁷

V podobné formulaci se nesl závěr kvartálního komentáře o několik měsíců dříve:¹¹⁸ „*V současné době díky možnosti poskytování služeb na základě vládního nařízení č. 1/1988 není ze strany občanů vůbec zájem pracovat pod drobnou provozovnou“.*

Komentáře roku 1989, resp. za první čtvrtletí¹¹⁹ a první pololetí roku¹²⁰ se pak nesou ve stejném duchu, jako z předchozího roku. Výpadek jedné pracovníce na šití péřových pytlů¹²¹ byl vedoucím pracovníkům evidentně trnem v oku a její odchod je zmiňován v obou materiálech (a v obou shodně na druhé straně). Komentář k výsledkům za první pololetí roku 1989 končí již tradiční mantrou: „*V současné době nedochází k rozšiřování služeb u DPNV I, protože občané mají zájem poskytovat své služby hlavně na základě povolení MěstNV podle vl. nař. č. 1/1988.*“¹²²

¹¹⁷ Tamtéž, s. 2

¹¹⁸ SOA Hradec Králové, fond HK – MěstNV, obsah: Rozbor činnosti DOS při MěstNV, 1988, Inv. Č.: 2227, karta č.: 760, Komentář k rozboru hospodaření Drobné provozovny národního výboru I v Hradci Králové za rok III: čtvrtletí 1988, s. 2

¹¹⁹ SOA Hradec Králové, fond HK – MěstNV, obsah: Rozbor činnosti DOS při MěstNV, 1989, Inv. Č.: 2228, karta č.: 760, Zápis z kontrolního dne hospodaření Drobné provozovny NV I v Hradci Králové za I. čtvrtletí 1989, který se konal dne 18.5.1989.

¹²⁰ SOA Hradec Králové, fond HK – MěstNV, obsah: Rozbor činnosti DOS při MěstNV, 1989, Inv. Č.: 2228, karta č.: 760, Komentář k rozboru hospodaření Drobné provozovny I národního výboru v Hradci Králové za I. pololetí 1989

¹²¹ Její žádost o povolení poskytování služeb na základě vládního nařízení č. 1/1988 včetně vyjádření MěstNV je uvedena v následující kapitole.

¹²² Tamtéž, s. 2

5.4 Praktické zkušenosti podnikajících občanů ve Východočeském kraji – žádosti o povolení a vyjádření úřadů

Při pátrání ve Státním oblastním archivu jsme narazili na materiály, které podle zákona byly¹²³ vyřazeny z gesce Okresního živnostenského úřadu v Hradci Králové. Jedná se o písemnosti, které mapují komunikaci mezi občany a jednotlivými, věcně příslušnými úřady, ve věci udělení povolení podle nařízení č. 154/1982 Sb., resp. podle nařízení č. 1/1988 Sb.

Materiály byly poskytnuty se souhlasem SOA HK s tím, že vzhledem k poměrně krátké době archivace budou osobní údaje jednotlivých osob anonymizovány. Na faktickou a historickou vypovídací hodnotu této práce to pak nemá žádný vliv.

Jedna z prvních písemností, na kterou jsme narazili, je rozhodnutí MěstNV HK ze 6. ledna 1983¹²⁴ ve věci žádosti občana (ročník 1933) o povolení k činnosti podle nařízení č. 154/1982 Sb. Žádost byla podána 5. ledna 1983, odpověď tedy byla vypravěna obratem, což svědčí o flexibilitě úřadů a také vypovídá o tom, jakou důležitost a očekávání byla této ekonomické formě výroby přikládána. A to i s ohledem na fakt, že samotné nařízení bylo schváleno necelý měsíc předtím (8.12.1982, platnost od 14.12.1982). To, že občan podal svou žádost vlastně okamžitě po vstoupení zákona v účinnost (5.1. připadalo na středu, žádost mohl podat buď osobně či zaslat poštou, v tom případě ji odeslal v první pracovní den roku – 3.1.1983), vypovídá také o tom, jak bylo nařízení po svém schválení medializováno a šířeno mezi občany.

Občan požádal o povolení k činnosti „Kovářské a zámečnické práce“ a využil možnosti zaměstnat rodinné příslušníky – matku ve starobním důchodu a studujícího

¹²³ Zákon o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, předpis č. 499/2004 Sb.

¹²⁴ SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 8-88, V 10, HK 1401–1480

syna. Jeho žádosti bylo ještě ten den vyhověno platností účinnosti od 6. ledna 1983 na dobu neurčitou.

O rozdílné praxi v přidělování povolení, resp. stanovování datumu jejich účinnosti svědčí další rozhodnutí národních výborů z hradeckého archivu. Například MNV v obci Praskačka nedaleko Hradce Králové vyřídili dne 24. března (mimo jiné) dvě žádosti o povolení podnikat. První z nich podala žena ve starobním důchodu (ročník 1918) již 30. prosince 1979 (!), MNV žádost vyřídil tedy až podle platného nařízení 154/1982 Sb., a povolil činnost s účinností od 1.1.1983.¹²⁵

Druhá žádost byla podána 15. července 1982, občan (ročník 1956) žádal o povolení činnosti „zámečnick – klempíř“ a využil možnosti „pomocné osoby“ – svého otce. Žádost byla schválena ode dne 1.1.1983 na dobu neurčitou.¹²⁶

Národní výbor však nebyl jen schvalovacím orgánem, což dokládá případ z roku 1985 z Chlumce nad Cidlinou, kdy si občan u MNV podal žádost (4.4.1985) o činnost „osobní autodoprava“ a jeho žádosti bylo vyhověno (4.6.1985 – viz příloha č. 6).¹²⁷ V následujícím roce se však na MNV v Chlumci nad Cidlinou obrátil dopisem ze dne 28.11.1986 nadřízený orgán – ONV v Hradci Králové, konkrétně odbor místního hospodářství, který přezkoumal rozhodnutí a zjistil rozpor. V dopise uvádí, že kontrolou rozhodnutí vydaných národními výbory na základě vládního nařízení č. 154/1982 Sb. bylo zjištěno vydání výše zmíněného povolení, a že: „*V souladu s ustanovením § 29, odst. 2, písm. b) zákona č. 68/1979 Sb. o silniční dopravě a vnitrostátním zasilatelství lze provozovat veřejné přepravní a dopravní služby nemotorovými vozidly. Jedná se prakticky o tzv. potahová vozidla podle § 72, vyhl. č. 41/1984 Sb., dříve vyhl. č. 90/1975 Sb. Povolování přepravních a dopravních služeb motorovými vozidly občanům je nepřipustné. Žádáme Vás proto, abyste Vámi*

¹²⁵ SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 13-88, V 10, HK 1801–1880

¹²⁶ Tamtéž

¹²⁷ SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 12-88, V 10, HK 1721–1800

vydané rozhodnutí přehodnotili a postupovali ve smyslu platných předpisů.“ (viz příloha č. 7)¹²⁸

Občan si velmi pravděpodobně zřídil soukromou taxislužbu či špeditérskou firmu, což odporovalo tehdejší legislativě. Jak celý případ dopadl, se nám nepodařilo v archivních materiálech dohledat. Můžeme se pouze domnívat, že povolení bylo občanu pravděpodobně odejmuto.

Při našem pátrání po osudech „socialistických podnikatelů“ jsme v oblastním archivu narazili i na žádosti o podnikání na svoji dobu progresivní a odvážné. Kupříkladu dva týdny po Novém roce si královéhradecký občan požádal, již v duchu nového nařízení č. 1/1988 Sb. o povolení poskytování služeb soukromé tenisové školy. Jeho žádost byla pečlivě prověřována, zda odpovídá novému nařízení a není v rozporu s legislativou. MěstNV v Hradci Králové podstoupil, mimo jiné tuto žádost Okresnímu výboru ČSTV k vyjádření. (viz příloha č. 4)¹²⁹ Zde se funkcionáři vyjádřili ve smyslu sdělení předsedy svazu tenisu OV ČSTV, že tenis je v Hradci Králové dostatečně zajištěn sportovními oddíly a tenisové dvorce jsou plně vytíženy a kapacita je nedostatečná pro všechny zájemce o tenis. Na závěr svého dopisu však občanovi poradili: *„Pokud si vybudujete svůj vlastní tenisový dvorec včetně veškerého technického zabezpečení, nemá okresní svaz tenisu námitek proti zřízení soukromé tenisové školy... Vámi požadovaná služba bude odborem MHO MěstNV povolena za předpokladu splnění výše uvedených podmínek“*.

Trenér tenisu se však svého snu nevzdal a vznesl dotaz k nadřízenému orgánu – Východočeskému krajskému národnímu výboru. Zde byl jeho dotaz posouzen a se zpožděním v listopadu 1988 odeslána sofistikovaná odpověď. Vedoucí odboru místního hospodářství sděluje, že tenis víceméně patří mezi hmotné potřeby v co nejširším rozsahu a zasahuje do kulturních potřeb státu...doplňuje, že podle tohoto

¹²⁸ Tamtéž

¹²⁹ SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 8-88, V 10, HK 1401–1480

nařízení (č. 1/1988 Sb.) nelze povolit zejména žádná veřejná představení...ale ostatní potřeby je z tohoto hlediska možné považovat za hmotné... *“a povolení je možno udělit, i když by „hmotnost nebo kulturnost“ té které potřeby vyvolávala v konkrétním případě pochybnosti...S přihlédnutím k výše uvedenému výkladu MVŽP ČSR (příloha týdeníku Národní výbory č. 23/88) jsme toho názoru, že trénování tenisu za úplatu není v rozporu s nařízením vlády ČSR č. 1/88.“* (viz příloha č. 5)¹³⁰

Nutno dodat, že trenér tenisu byl úspěšný a dne 30.8.1988 vydal MěstNV v Hradci Králové rozhodnutí (viz příloha č. 3)¹³¹ o povolení k poskytování služeb „Soukromá tenisová škola“ s účinností od 1.8.1988. Občan pak využil možnosti zaměstnat rodinné příslušníky (manželku) a nově pak i osoby mimo svou rodinu, v tomto případě jednoho spoluobčana (který je takto také titulován přímo v rozhodnutí).

Tenis nebyl jediným sportem, jehož provozování chtěli občané zkusit na soukromé bázi. V říjnu roku 1989 povolil MěstNV HK provozování kurzů kondiční kulturistiky občanovi, který zaměstnal svoji manželku, a ještě jednoho spoluobčana.¹³²

Mezi další, poměrně nezvyklé žádosti o povolení, nacházíme v dopisu datovaném 16. listopadu 1989. Dva muži v něm žádají úředníky MěstNV HK o povolení služby zaměřené na zprostředkování seznámení homosexuálně orientovaných spoluobčanů. (viz příloha č. 10)¹³³ Úředníci podstoupili žádost vedoucímu Krajské pedagogicko psychologické poradny k posouzení. (viz příloha č. 9)¹³⁴ Považuje žádost obou mužů za svým způsobem abnormalitu, ale přijímá její výchozí teze. A doplňuje...*“přesto však vzhledem ke statistickým údajům o počtech jedinců s touto deviací, povolení služby doporučujeme.“* V závěru apeluje na diskrétnost služby nejen k samotným osobám, které by službu využívali, ale i k

¹³⁰ Tamtéž

¹³¹ Tamtéž

¹³² Tamtéž

¹³³ SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 7-88, V 10, HK 1321–1400

¹³⁴ Tamtéž

celému okolí...To pak byla nakonec jediná podmínka uvedená v Rozhodnutí o povolení poskytování služeb, kterým MěstNV HK tuto službu 12. února 1990 povolil. (viz příloha č. 8)¹³⁵

Jak již bylo zmíněno výše, národní výbor mohl také povolení odejmout. Příkladem může být občan, Ing. arch. z Hradce Králové, kterému společně s jeho manželkou dne 12.4.1989 MěstNV HK povolil služby bytového a zahradního architekta a zároveň poradenskou činnost pro stavebníky a zpracování modelů stavebních činností.¹³⁶ Přesně za tři měsíce, 12.7.1989, na základě upozornění Výboru lidové kontroly ONV v Hradci Králové, odejmul občanovi výše uvedené povolení. V části odůvodnění stojí: „*Bylo zjištěno, že Vám vydané rozhodnutí není v souladu s vládním nařízením 1/1988 Sb. (§ 1 odst. 3 b)*¹³⁷ ...vydané rozhodnutí č.j. 93/1989 obratem vraťte na odbor MHO MěstNV v Hradci Králové.“

Jak již bylo zmíněno výše, součástí rozhodovacího procesu byly také schvalovací procedury různých, profesně zaměřených orgánů. To je i případ občanky, která dne 4.4.1989 požádala o povolení prodeje hořických trubiček a oplatek v okrese Hradec Králové. Hned následující den (!) vydal Okresní národní výbor vyjádření okresního hygienika, který za stanovených podmínek souhlasil s prodejem hořických trubiček a oplatek zabalených v mikrotenových sáčcích; nesouhlasil s prodejem zdobených oplatek tzv. gofry. Jak sám okresní hygienik uvádí: „*Tento závazný posudek neopravňuje k zahájení prodeje...ale slouží pouze jako podklad pro místně příslušný národní výbor...*“¹³⁸

Další součástí a dokumentem, který si mohl místně příslušný národní výbor ke svému rozhodnutí vyžádat, bylo pracovní hodnocení žadatele o povolení. V SOA HK

¹³⁵ Tamtéž

¹³⁶ SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 1-88, V 10, HK 898–984

¹³⁷ (3) Povolení podle tohoto nařízení nelze udělit...b) k poskytování služeb, které jsou vyhrazeny socialistickým organizacím nebo které poskytují občané podle jiných obecně závazných právních předpisů. ¹³⁸ SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 1-88, V 10, HK 898–984

se nám podařilo nalézt hodnocení občana, který jako pracující důchodce žádal o povolení podnikat v oblasti pohostinství, pracovní hodnocení mu vystavil státní podnik Restaurace a jídelny Hradec Králové. Dozvíme se, že soudruh (ročník 1927) vždy plnil své povinnosti, hodnocení mapuje jeho pracovní dráhu a zkušenosti a také, že je bezpartijní, zato člen ROH (hodnocení bylo vydáno 22.11.1989, tedy v době, kdy případné členství v KSČ už nemělo na budoucí vydání rozhodnutí prakticky vliv). V závěru hodnocení pracovník z úseku kádrové a personální práce optimisticky dodává: „*Jako pracující důchodce je stále kvalifikovaným pracovníkem, který ještě zastane při jeho pracovní vitalitě jakoukoliv funkci.*“¹³⁹

Stejně tak vyjádření České obchodní inspekce k žádosti o povolení podnikat mělo svou váhu. Přesvědčil se o tom, v pozitivním slova smyslu občan, který podal svoji žádost u odboru místního hospodářství MěstNV v Hradci Králové. Zaměřením jeho podnikání byly opravy strojků, kterými se koncem osmdesátých a v průběhu devadesátých let označovalo cenovkami zboží. Ve své žádosti uvedl, že by servis těchto strojků, které byly v té době prakticky všechny z dovozu ze západních zemí, provozoval se svojí ženou. Ke své žádosti¹⁴⁰ (datována 12.2.1989) připojil přílohu (datována 15.2.1989...???) „Vyjádření ředitele Krajského inspektorátu České obchodní inspekce.“¹⁴¹ Krajský inspektor ve svém vyjádření žádost občana skutečně podpořil, mimo jiné s argumenty „*zlepšení ochrany zájmu spotřebitelů a socialistického vlastnictví.*“

Jak jsme již zmínili v předchozí kapitole, královéhradeckou Provozovnu drobných služeb opustila na začátku roku 1989 pracovnice, která šila nedostatkové péřové spací pytle. Byla hodnocena jako nejlepší ze zaměstnanců, a proto vedení provozovny s nelibostí neslo její „přesun“ do soukromé sféry. Podařilo se nám

¹³⁹ SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 3-88, V 10, HK 1010–1090

¹⁴⁰ SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 1-88, V 10, HK 898–984

¹⁴¹ Tamtéž

v archivních materiálech najít její nejen jednu, ale hned dvě žádosti o povolení k poskytování služeb (viz přílohy 1 a 2). První byla podána 10.1.1989, předmětem činnosti bylo šití batohů a MěstNV HK jí vyhověl dne 5.4. 1989 s účinností od 1.4.1989. Druhá žádost byla psána na druhou osobu, avšak na stejné adrese (provozovny) v Hradci Králové, podána 4.4.1989, předmět činnosti bylo již zmíněné šití spacích pytlů a batohů...žádost byla schválena ještě též den (!) s účinností od 1.4.1989...¹⁴²

O tom, že být vytrvalým a jít si za svým cílem přináší ovoce, se přesvědčil žadatel o povolení vedlejší činnosti, který svoji žádost podal 29. září 1989. Jednalo se o provádění poradenské činnosti v oboru vynálezů, průmyslových vzorů a zlepšovacích návrhů.

Za necelé dva týdny od podání žádosti, 11.10.1989 se žadateli dostalo zamítavé odpovědi, žádosti se nevyhovělo, jako odůvodnění bylo uvedeno, že se v tomto případě nejedná o zabezpečení hmotných potřeb (viz porovnání s žádostí o soukromou tenisovou školu, již bylo po přezkoumání vyhověno, poznámka P.N.). Žadatel se v zákonné lhůtě proti tomuto rozhodnutí odvolal, uvedl čtyři relevantní námitky, tři z toho s podporou tehdejší platné legislativy. Zajímavá je poslední, čtvrtá námitka. Zde žadatel opakuje, stejně jak to učinil v příloze své žádosti, precedentní případ, kdy ONV Praha 1 udělil povolení k provozování psychologické poradny, ...*“což je služba, která s uspokojováním hmotných potřeb ostatních občanů nemá vůbec nic společného.”*¹⁴³

Na odpověď si musel, v tehdejší společensky turbulentní době, žadatel dva měsíce počkat. Po Vánocích, 28.12.1989 vyslal nadřízený orgán, Okresní národní výbor v Hradci Králové své stanovisko. Ve svém rozhodnutí o odvolání vyhověl žadateli a zrušil předchozí rozhodnutí MěstNV HK a vrátil celou věc k novému

¹⁴² Obě žádosti – in.: SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 7-88, V 10, HK 1321–1400

¹⁴³ Celý případ, čtyři dokumenty – in.: SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 3-88, V 10, HK 1010–1090

projednání a rozhodnutí. V odůvodnění ONV HK uvedl, že dospěl k závěru, že rozhodnutí prvostupňového orgánu je v rozporu s nařízením vlády ČSR č. 1/1988...*“neboť...může občan za účelem uspokojování hmotných potřeb ostatních občanů poskytovat za úplatu, popřípadě organizacím věcná plnění a výkony.”*

5.5 Ohlasy hospodářských změn v tisku

Proces přestavby hospodářského mechanismu v Československu byl samozřejmě reflektován médii a s větším či menším úspěchem šířen mezi občany. Hlásnou troubou předlistopadového režimu byl ze sektoru tištěných médií deník Rudé právo. Vybrali jsme do našeho výběru reflexe socialistického podnikání z období „plné přestavby“, tedy pro naše účely dobu, když už platilo nové nařízení č. 1/1988 Sb. Jednotlivé články, z nichž většina je psána jen pár měsíců před listopadem 89, ukazují proměnu postojů a názorových hledisek na podnikání. Nutno však tento pohled brát s patřičnou rezervou, neboť se jednalo o zaměstnance Rudého práva, kde s ohledem na dobu vzniku článků nebylo moc prostoru pro svobodnou kreativitu. I tak se jedná o výpověď doby, která dokreslí celkový obraz tehdejšího socialistického Československa.

První z reflexí¹⁴⁴ socialistického podnikání konstatuje, že konečně ustaly polemiky, zda patří do socialistické ekonomiky. Autor se zamýšlí nad pojmem podnikání a co to v realitě centrálně řízené ekonomiky znamená, a přichází s pojmem inovace. Podnikavost, to je pro něj především inovace. Někteří ekonomové, když zdůrazňují rozdíl mezi socialistickým podnikáním a buržoazním kšeftařením na Západě, uvádějí rovnítko mezi pojmy podnikatel a inovátor. Autor na závěr své úvahy pokládá řečnickou otázku, zda všichni zde chápeme pojem podnikání v tomto duchu. Nutno podotknout, že doba vzniku tohoto příspěvku (duben 1988) nebyla zdaleka tak otevřená kritice, jako situace o 12–16 měsíců později.

¹⁴⁴ Rudé právo, 15. 4. 1988, strana 3

Další článek¹⁴⁵ popisuje situaci ve spřátelené socialistické zemi – v Bulharsku. Režim Todora Živkova nakonec musel ukázat vlídnější tvář, a tak stejně jako v Československu, vyšel v červnu 1987 vládní výnos známý pod číslem 35, jehož cílem bylo povolení individuální a kolektivní pracovní činnosti občanů s cílem povznést úroveň služeb a drobné výroby. Autor popisuje vzestup podnikatelů v Bulharsku, uvádí „případy dobré praxe“ at’ již na zemědělcích, nebo restaurátérech či na taxikářích, kteří jako první zareagovali na možnost soukromě podnikat. Zajímavou informaci uvádí zhruba uprostřed textu a to, že ke konci roku 1988, tzn. cca rok a půl po vyhlášení vládního výnosu č. 35, překročil počet uzavřených smluv o individuální či kolektivní pracovní činnosti cifru deset tisíc a nadále rostl. V závěru autor shrnuje výsledky nové hospodářské činnosti v Bulharsku – obohacení trhu, nerentabilní objekty se staly ziskovými a počátek skutečné konkurence.

První týdny roku 1989 v Československu přinesly předzvěst změn, které měli následovat „do roka a do dne.“ Z těchto lednových dnů, „Palachova týdne“, jsme vybrali z Rudého práva úvodní stranu, konkrétně z data 19.1.1989.¹⁴⁶ Vedle „postojů dělnictva“ v člancích typu „Co vlastně chtějí“ jako reakce na lednové protivládní demonstrace, se na titulní straně objevila úvaha nad úlohou socialistického podnikání. Vzhledem k umístění na první straně Rudého práva pod headline „Drobné, ale užitečné podnikání“ jsme, také vzhledem k událostem lednových dní, nemohli očekávat drsnou kritiku úřadů, legislativy a potažmo vlády. Autor hledá ukotvení drobného podnikání v socialistické realitě s pojmy té době dostupnými (a neodporujícími režimu). Výsledkem je článek, který nikoho neurazí, ale také nenadchne. Bylo znát ze situace, že opravdovou kritiku a vyjádření se, je příliš brzká doba.

Článek uveřejněný v Rudém právu o zhruba půl roku později, je trochu z jiného soudku. Redaktoři vyzpovídali nového ministra vnitra ČSSR Františka Kincla

¹⁴⁵ Rudé právo, 11. 8. 1989, strana 6

¹⁴⁶ Rudé právo, 19. 1. 1989, strana 1

(ve funkci od října 1988), tématem rozhovoru byla reorganizace v resortu. Jedna z otázek směřovala na trestnou činnost proti majetku v socialistickém vlastnictví, kterou měl v dobrém ovlivnit nový hospodářský mechanismus. Ministr souhlasil s tím, že některé formy hospodářské kriminality mohou ztratit svou nebezpečnost, a naopak mohou vzniknout nové formy, vysoce nebezpečné. Mířil tím jednak na fakt, že „...samostatnost hospodářských organizací může přinést některé negativní jevy například v metodách tvorby zisku. Spekulativní nebo jiné škodlivé tendence se mohou objevit při spolupráci našich podniků se zahraničními firmami i při individuálním podnikání nebo pracovní činnosti jednotlivců...“¹⁴⁷

Od ministra vnitra bychom jině ladění odpovědí čekat nemohli, přesto jeho postoj k aktivitám občanů a organizací v oblasti hospodářské politiky působí negativně a neodpovídá postoji tehdejšího předsednictva ÚV KSČ k přestavbě hospodářského mechanismu v Československu.

Možná náhodou, možná záměrně je hned na následující straně velký, pozitivně laděný článek o úspěších Texlany Liberec,¹⁴⁸ která jako jedna z prvních organizací začala již v roce 1987 pracovat podle zásad Komplexního experimentu zvýšení samostatnosti a odpovědnosti hospodářských organizací za efektivní rozvoj.¹⁴⁹ Vedle adorace efektivního přístupu a kvality na prvním místě (zejména v porovnání se zahraničními trhy a výrobci), je zde důležitá informace o růstu mezd. Průměrná mzda v Textilaně stoupla mezi lety 1986 až 1989 o 350 Kč.¹⁵⁰ Část nárůstu přineslo mzdové opatření státu z důvodů nižší úrovně mezd v textilním, kožedělném a obuvnickém průmyslu, ale i tak musel být tento mzdový nárůst pro zaměstnance motivující

¹⁴⁷ Rudé právo, 3. 7. 1989, strana 3

¹⁴⁸ Rudé právo, 3. 7. 1989, strana 4

¹⁴⁹ Zásady č. 31/1988 Sb., Zásady a postup přestavby organizačních struktur výrobně technické, vědeckovýzkumné a oběhové základny národního hospodářství na státní podniky schválené usnesením vlády Československé socialistické republiky ze dne 11. února 1988 č. 40

¹⁵⁰ Průměrná hrubá měsíční mzda zaměstnanců v civilním sektoru národního hospodářství činila v roce 1986 částku 2964 Kčs, v roce 1989 pak 3170 Kčs, zdroj: Český statistický úřad.

a působit i jako reklama dobře zavedené firmy navenek, pro potencionální nové zaměstnance či následovníky tohoto konceptu hospodaření.

O úspěších větších organizací, které se transformovaly na státní podniky, pojednával článek¹⁵¹ o dva dny později. Redaktoři Rudého práva si vybrali státní podnik Inženýrské stavby v Hradci Králové. Organizaci, která se stala od ledna 1989 státním podnikem a za rok dokázala ztrojnásobit svoji kapacitu, z původních třiasedmdesáti pracovníků zaměstnávala v době reportáže více jak dvě stovky zaměstnanců, a to ještě redukovala počet úředníků na minimum. Už jen tato strohá fakta vypovídají cosi o hospodaření organizací před přestavbou hospodářského mechanismu. Jak shrnuje v závěru reportáže redaktorka: *„Podnikat znamená hledat možnosti, jak podniku prosperitu a perspektivu dobrého hospodáře...“*

V článku nazvaném „Aktuální otázky všestranné spolupráce“¹⁵² zodpovídal dotazy místopředseda vlády ČSSR a bývalý ministr vnitra Jaromír Obzina. Vedle komentování úspěšného pokračování přestavby a všestranného rozmachu socialistického podnikání sdělil pár informací o plánované výchově „nových kádrů“ na vedoucí místa státních podniků, tedy nových manažerů.¹⁵³ *„Samozřejmě, že v této činnosti musíme využít všech cenných zkušeností a poznatků buržoazních manažerů, ale je iluzí předpokládat, že nám kapitalistické instituce vyškolí odborně připravené řídicí pracovníky pro socialistické podnikání k tomu, aby všestranně rozvinuli socialistickou podnikavost a dosáhli našeho cíle – prokázání socialismu před kapitalismem právě v ekonomické oblasti. U některých „lenivých mozků“ se objevují myšlenkové pochody převést na socialistické společenské vztahy kapitalistické metody řízení, aby se vše změnilo k lepšímu.“*

¹⁵¹ Rudé právo, 5. 7. 1989, strana 4

¹⁵² Rudé právo, 27. 7. 1989, strana 3

¹⁵³ Předsednictvo ÚV KSČ schválilo dne 30. září 1988 nový systém politické a odborné přípravy kádrů pro léta 1988–1990, v návaznosti na to pak vláda ČSSR přijala usnesení č. 58/1989 o opatřeních k realizaci politické a odborné přípravy řídicích pracovníků státní správy a hospodářské oblasti. A v plánu byl návrh na systém celoživotního vzdělávání a zvyšování kvalifikace odborníků pro období po roce 1990., in. článek „Aktuální otázky všestranné spolupráce“, Rudé právo, 27. 7. 1989, strana 3

Jak chtěl soudruh Obzina vyškolit socialistické manažery, se už asi nedozvíme, ale jedno je jisté – z úst politiků, kteří následovali politickou linii Jakeš – Bíláček, to nebyl neobvyklý komentář. Není tajemstvím, že vnitrostranické boje na nejvyšší úrovni silně ovlivňovaly řízení přestavby. Na jedné straně pohnout se dopředu a zkusit změnit zaběhlé pořádky, na straně druhé zakonzervovat socialismus „brežněvovského typu“ na co nejdelší dobu.

Na stránkách Rudého práva najdeme také recenzi na publikaci „Podnik v novém hospodářském mechanismu“,¹⁵⁴ kde vysokoškolská pedagogická veřejnost a vedoucí pracovníky s nejdůležitějšími formami rozvoje státních podniků. Využívají k tomu nejnovější legislativní úpravy z této oblasti, ale v to také autoři spatřují stinnou stránku – časové omezení platnosti vydávaných informací... *“Pravidla hospodaření jsou neustále zdokonalována a ke změnám dochází postupně. Tak například od začátku července nabyl účinnosti zákon o národohospodářském plánování, jehož definitivní znění upravuje i některé závěry uvedené v publikaci. Stejně bude třeba reagovat na další zákony a předpisy, které budou uplatněny od příštího roku.”* Od počátečního přešlapování na místě nabírala přestavba v Československu větší dynamiky, bylo to vlastně „učení se za pochodu“, vydaná pravidla rychle zastarávala a byla nahrazována dalšími, se stejně jepičím životem.

Rudé právo srpna roku 89 poskytlo několik článků zaměřených na nově vznikající státní podniky, družstva a ekonomické pronájmy. Vybrali jsme dva články, které ilustrují různé pohledy na změny hospodářských poměrů.

První článek¹⁵⁵ nás přenesení do Brna, respektive ke známé brněnské přehradě, kde parta podnikavých mladých lidí otevřela stánkový prodej. Nejdříve přišli s myšlenkou založit družstvo a pak v rámci podnikání zapojili do obchodní činnosti nejrůznějšího druhu, restaurační služby byly jednou z nich. A jak v článku tvrdili, pomoc přišla nejenom od RAJ Brno, ale také od ONV Brno V. Celý článek se nese v duchu nadšení

¹⁵⁴ Rudé právo, 6. 7. 1989, strana 4

¹⁵⁵ Rudé právo, 3. 8. 1989, strana 4

svazu mládeže z padesátých let, nicméně v jeho závěru je cenná ekonomická informace: „*Počáteční výsledky spotřebního družstva Morava mnohé naznačují. Během krátké doby již uskutečnilo tři strukturální změny směřující k hladšímu chodu provozoven. Vedle zavedené podílové mzdy kolektivu přechází od srpna na hlubší vnitrodružstevní chozrasčot. Jeho smyslem je hmotná zainteresovanost technickohospodářských pracovníků Uvnitř organizace se tedy budou jednotlivé operace účtovat a řídicí články se budou na výsledku společně s ostatními členy maximálně podílet. Jak na zisku, tak na ztrátách.*“

Že ani takto progresivně nastavené ekonomické řízení neodradilo potencionální nové členy družstva, o tom svědčí hned následující informace – od srpna 89 se otvíralo v Ostravě nové družstvo, do následujícího měsíce počítali v Brně, že zvýší počet členů družstva na 250 a do budoucna uvažovali kolem 750 členů. Jejich expanzi kvitovala Státní banka československá tím, že družstvu od července otevřela úvěr pro rychlejší čerpání.

Poslední článek je z titulní strany Rudého práva hned následující den,¹⁵⁶ autor se v rozsáhlém sloupku zamýšlí nad smyslem podnikání, tak se ostatně i celý jeho článek jmenuje – Co je smyslem podnikání. To, co současný Občanský zákoník definuje jedním souvětím,¹⁵⁷ autor rozebírá z různých úhlů pohledu, kritizuje „staré myšlení“, setrvačnost, strnulost řízení. Vadí mu dlouhé dodací lhůty...aby nakonec svého tendenčního článku objasnil výše zmíněný smysl – „*podnikat poctivě, dbát na kvalitu, aby byla v souladu se zamýšleným příjmem.*“

Shrneme-li ohlas hospodářských změn v tisku, tak deník s největším nákladem v té době v Československu tyto změny reflektoval, vyznění článků odpovídalo době,

¹⁵⁶ Rudé právo, 4. 8. 1989, strana 1

¹⁵⁷ Podle § 420 občanského zákoníku platí: „Kdo samostatně vykonává na vlastní účet a odpovědnost výdělečnou činnost živnostenským nebo obdobným způsobem se záměrem činit tak soustavně za účelem dosažení zisku, je považován se zřetelem k této činnosti za podnikatele.“, více zákon č. 89/2012 Sb.

od servilní „kritiky“ a nic neříkajících floskulí o lepším zítřku k poměrně střízlivému odrazu poměrů a v roce 1989 i konkrétní kritice.

Obraz podnikatelů za socialismu se promítal také do populární kultury. Jedním z formátů, který Československá televize hojně propagovala, byly televizní seriály. Skrze ně projektovala mezi diváky obraz socialistické společnosti, pochopitelně v tom nejlepším světle. V roce 1983 uvedla Československá televize na obrazovky první řadu seriálu *Malý pitaval z velkého města*, který ukazoval práci kriminalistů oddělení kriminální policie Sboru národní bezpečnosti při vyšetřování trestných činů – krádeží, vydírání i vražd, z nichž některé byly inspirovány skutečnými událostmi. Odbornými poradci seriálu pak byli skuteční příslušníci Sboru národní bezpečnosti (SNB). Seriál byl úspěšný, diváky dobře přijatý, a tak televizní tvůrci natočili v roce 1986 druhou řadu seriálu, která měla premiéru na jaře roku 1987. Hned v prvním díle druhé série, který byl odvysílán 2. května 1987¹⁵⁸ pod názvem „Majitel autoservisu“,¹⁵⁹ se objevuje postava soukromého podnikatele – majitele autoservisu. Zápletka příběhu je vcelku prostá – Prostitutka láká zájemce k sexu na hausbót a je domluvena s kumpány, že tam v pravou chvíli vrazí kvůli vydírání zákazníků. Kriminalistům je divné, proč se jeden z nich – soukromý autoopravář – nepřihlásil ani jako svědek, ani jako oběť přepadení. Nakonec příslušníci SNB odhalí jeho motivaci. Při vyšetřování zjistí, že měl u sebe podezřele moc peněz v hotovosti a že se nejspíše dopouští trestné činnosti¹⁶⁰, dále při výslechu prostitutky zjistí, že si pochvaloval, že teď už „je sám svým pánem“.¹⁶¹ Na poradě oddělení vyšetřování¹⁶² velitel nařídí prověřit všechny soukromé autoservisy a dílny v Praze. Zadržená prostitutka i se svými kumpány soukromého opraváře identifikují a poté již nastává rutinní práce policejního sboru – pachatele možné trestné činnosti sledují, prověří

¹⁵⁸ Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. | Digitalizovaný archiv časopisů | RudePravo/1987/5/1/6.png. archiv.ucl.cas.cz [online]. [cit. 2023-04-15]

¹⁵⁹ *Malý pitaval z velkého města*, druhá řada [seriál]. Režie Jaroslav DUDEK. Československo: ČST, 1986, díl č. 10, délka dílu 58 min.

¹⁶⁰ čas 00:38:03 – 00:38:12

¹⁶¹ čas 00:41:35 – 00:42:15

¹⁶² čas 00:42:35 – 00:42:55

a nakonec zadrží. V závěru tohoto dílu¹⁶³ pak rozkryjí rozsáhlou majetkovou trestnou činnost skupiny, jejíž členové pracují právě v soukromé autodílně. Podstatou jejich trestné činnosti byly krádeže aut v zahraničí (MLR, PLR a NDR), jejich nelegální převoz do ČSSR a rozprodání na díly v autoservisu. Divákům tak byl ukázán soukromý podnikatel jako kriminální živel, zloděj a podvodník.

Nutno dodat, že celkově pak média předávala obraz „socialistického“ podnikatele do povědomí lidí vesměs pozitivně. Bylo to ostatně v zájmu celé společnosti.

5.6 Porovnání fungování soukromého sektoru se situací v NDR

Abychom si mohli udělat alespoň rámcovou představu o tom, co znamenalo znovuzavedení soukromého sektoru do národního hospodářství Československa, podívali jsme se na hospodářství sousední, taktéž socialistické země.

Pro komparaci obou zemí jsme vycházeli z prací Pavla Dufka.¹⁶⁴ Omezením, které plyne pro naši práci je, že autor srovnával obě země zejména v poválečných letech, do konce padesátých let dvacátého století. Nicméně i z těchto informací si můžeme udělat obrázek o efektivnosti přístupů k hospodářské politice v obou zemích. Nejedná se tedy o plnohodnotnou komparaci dvou zemí v jednotném časoprostorovém rámci, ale o porovnání dvou odlišných přístupů v zemích s podobnou hospodářskou strukturou.

Sousední „Východní Německo“, jak zněl neoficiální název Německé demokratické republiky (NDR), jsme pro srovnání vybrali u kvůli určité podobnosti obou zemí. Jednak byly obě pevně začleněny do socialistického bloku a v obou vládly krajně levicové strany. Naši pozornost jsme však zaměřili na hospodářskou oblast.

¹⁶³ čas 00:56:01 – 00:57:30

¹⁶⁴ DUFEK, P., Rozdílné přístupy a výsledky omezování soukromého podnikání v ČSR a NDR na sklonku 50. let: Co měly společného? In: ŠEDIVÝ, Ivan – NĚMEČEK, Jan, KOČIAN, Jiří – TÚMA, Oldřich (eds.): České křižovatky evropských dějin 3: 1948–Únor 1948 v Československu: Nástup komunistické totality a proměny společnosti, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v. i., Praha 2011, s. 205–213, ISBN 978-80-7285-108-9.; DUFEK, P., K potlačování soukromého podnikání v Československu (ČSR) a Východním Německu (NDR), Praha, Oeconomica, 2005, ISBN 80-245-0991-1

Už před druhou světovou válkou se ČSR vyznačovala značně rozvinutým průmyslem, respektive české země, Slovensko bylo v té době oblastí s výrazným podílem zemědělské a živočišné výroby, na úkor průmyslu. Německo bylo jako celek hospodářsky vyspělejší, ale v důsledku válečných událostí značně poškozené, území sovětské okupační zóny zcela určitě mnohem více než území ČSR. Můžeme tedy usoudit, že se výkonnostně nijak zásadně nelišily.¹⁶⁵

Výběr NDR k porovnání se tak nabízí ze sousedních zemí i vylučovacím způsobem – porovnání s Rakouskem by bylo možné, bylo taktéž rozděleno na čtyři okupační zóny, než tento stav ukončila Rakouská státní smlouva z května 1955, kdy země získala zpět svou suverenitu a v oblasti hospodářství zůstala na cestě volného obchodu zboží a služeb.

Sousední Maďarsko bylo satelitem hitlerovského Německa, jelikož bylo osvobozeno sovětskou Rudou armádou, odehrával se poválečný vývoj v plné režii Sovětského svazu. Maďarsko však byl v počátcích kolektivizace silně postaveno na zemědělské výrobě, materiální podpora státu znamenala, že téměř 20 % investic se soustřeďovalo v zemědělství.¹⁶⁶ Zemědělství bylo preferováno oproti průmyslu, ve srovnání s ostatními zeměmi socialistického tábora, výsledkem byl závratný vzestup a Maďarsko se dostalo ve výrobě obilí a masa na hlavu na světovou úroveň. Byly sice vytvářeny podmínky pro hmotnou zainteresovanost zemědělců kombinací soukromé a družstevní formy; strukturou a rozvinutím hospodářské, zejména průmyslové výroby a služeb nebylo s Československem srovnatelné.

Sousedství s Rumunskem mělo opravdu jepičí život, Podkarpatská Rus byla koncem června roku 1945 odstoupena Sovětskému svazu. I přesto by srovnání s Rumunskem nebylo relevantní pro jeho hospodářskou zaostalost. V roce 1947 byl král Michal I. Rumunský nucen abdikovat a odejít ze země, Rumunsko se stalo republikou a součástí komunistického východního bloku. Zahájily se rozsáhlé

¹⁶⁵ DUFEK, P., Rozdílné přístupy..., s. 206

¹⁶⁶ IRMANOVÁ, E., Kádárismus – vznik a pád jedné iluze, Praha, Karolinum, 1998, s. 48

projekty na industrializaci chudé zemědělské země, přesto se ale nepodařilo situaci radikálně změnit a Rumunsko se zařadilo mezi ty nejchudší země Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP), kam patřilo víceméně až do konce 80. let.

A samozřejmě také Polsko patřilo po druhé světové válce do sféry vlivu Sovětského svazu. Takzvaná Polská lidová republika byla oficiálně vyhlášena roku 1952. Proběhla násilná kolektivizace a znárodnování, následné uvolnění po roce 1956 však bylo provázáno hospodářskou stagnací. V 80. letech se pak ekonomika Polska nacházela v důsledku neefektivity plánované ekonomiky v těžké krizi.

Vrátíme-li se k porovnání ČSSR a NDR v oblasti soukromého podnikání, vidíme odlišný přístup. „Československá cesta“ (bližší výše kap. 3) byla radikální, už v druhé polovině roku 1948 byly přijaty zákony a vyhlášky silně potlačující i tzv. živnostenské podnikání. Následně nastal velký úbytek oficiálně provozovaných drobných podniků, přičemž nejostřeji byl potlačován maloobchod.¹⁶⁷ V sousední NDR šli komunisté poněkud jiným směrem. Na rozdíl od Československa přežily soukromé podniky v nezemědělských odvětvích neklidnou situaci po druhé světové válce a plné zapojení země do sovětského bloku bez výrazného omezení svého počtu. Asi nejvíce se odlišují obě země v postavení velkoobchodních podniků, proti kterým bylo v obou státech postupováno s největší razancí. Zatímco v ČSR zcela zanikly, v sousedním demokratickém Německu nikoliv, byť v roce 1951 jejich celkový obrat dosáhl jen 63,6 % a v roce 1952 57,6 % celkového obratu v roce 1950.¹⁶⁸

V rámci stabilizace hospodářských a politických poměrů byl poskytnut soukromému podnikání v NDR v druhé polovině padesátých let v porovnání s Československem nepoměrně širší prostor pro rozvoj. Pro soukromé podnikatele to znamenalo, že byli nadále omezováni ve svých podnikatelských aktivitách mnohem méně než soukromí podnikatelé ve stejné době v Československu. Soukromé podnikání tak zůstávalo pevnou součástí hospodářství NDR a nebylo možno proti

¹⁶⁷ DUFEK, P., Rozdílné přístupy..., s. 206

¹⁶⁸ DUFEK, P., Rozdílné přístupy..., s. 206–207

němu postupovat s takovou silou, jako v Československu, kde již soukromé podnikání ovlivňovalo hospodářství spíše sporadicky.¹⁶⁹

Když pak byla v roce 1960 přijata nová ústava, Československo v ní v článku č. 9 deklarovalo, že soukromé podnikání je trpěnou, okrajovou záležitostí: „*V mezích socialistické hospodářské soustavy je přípustné drobné soukromé hospodářství založené na osobní práci a vylučující vykořisťování cizí pracovní síly*“¹⁷⁰

V téže době, na začátku šedesátých let, už byly rozdíly mezi počty soukromých podniků, a zvláště pak jejich zaměstnanců v obou zemích propastné. Zatímco v NDR existovalo 185 578 soukromých a polostátních podniků, v nichž pracovalo 961 054 osob, v Československu bylo živnostenských závodů v soukromém sektoru pouze 6 553 s 6 601 pracovníky.¹⁷¹

Abychom měli alespoň nějakou představu, jak vypadalo soukromé podnikání v NDR těsně před událostmi podzimu roku 1989, obrátíme se znovu na stránky Rudého práva, kde postavení živnostníků, věřme že objektivně, popisuje článek redaktora Jana Lipavského.

Článek se jmenoval „Úsměv patří ke službám“¹⁷² a je datován 11. července 1989. Pan redaktor byl po návštěvě NDR unesen vřelým přístupem a ochotou tamějších živnostníků. Jak dále uvádí, takový přístup a ochota se týká „*většinou i těch 82 200 soukromých řemeslných provozoven, které zaměstnávají 431 000 lidí. Hodnota jejich služeb pro obyvatelstvo jde ročně do stovek milionů marek a kryje ze dvou třetin veškerou poptávku po opravárenských službách všeho druhu (zbývající třetinu poptávky zajišťují státní a družstevní podniky služeb) ...Pokud jde o obchodní soukromou činnost jako je například nákup a prodej zeleniny a ovoce nebo o soukromé pohostinství (restaurace, bistra apod.), tak jejich význam v uspokojování*

¹⁶⁹ DUFEK, P., K potlačování soukromého podnikání..., s. 152

¹⁷⁰ Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., čl. 9, srovnej DUFEK, P., K potlačování soukromého podnikání, s. 91

¹⁷¹ DUFEK, P., Rozdílné přístupy..., s. 213

¹⁷² Rudé právo, 11. 7. 1989, strana 6

*potřeb obyvatelstva je neméně důležitý. V NDR jsou jich rovněž desetitisíce a vesměs prosperují.*¹⁷³ Jak redaktor uvádí dále, soukromé dílny se vepsaly do obrazu hospodářských NDR před více jak 35 lety, uspokojit poptávku bez jejich existence je nepředstavitelné. Každý majitel soukromého podniku mohl zaměstnat deset zaměstnanců a dva učně (nepočítaje v to rodinné příslušníky).¹⁷⁴ Podle tehdejších živnostníků však měly být počty zaměstnanců vyšší...

Na rozdíl od politického vedení Československa, které soukromé podnikání téměř vymýtilo, politická garnitura v NDR se chovala k soukromým podnikatelům o poznání liberálněji, a to se německým komunistům minimálně vyplatilo v podobě zajištění drobných služeb, řemesel a oprav.

¹⁷³ Tamtéž

¹⁷⁴ Srovnej možné počty zaměstnanců podle nařízení 154/1982 Sb., resp. podle nařízení 1/1988 Sb.

Závěr

Soukromé podnikání v Československu nikdy zcela úplně nezaniklo, avšak v průběhu několika dekád po konci druhé světové války přestalo prakticky existovat. Náznak renesance drobných podnikatelů přinesla uvolněná atmosféra let šedesátých, kdy byly v roce 1965 přijaty zásady pro poskytování některých služeb a oprav občany na základě povolení národního výboru. Tento právní předpis umožňoval soukromé podnikání ve velmi omezené míře a měl být předzvěstí rozsáhlejších, nejen ekonomických reforem, ke kterým ze známých skutečností nedošlo. Srpnové události roku 1968 byly labutí písní všech, do té doby plánovaných změn.

Po nástupu normalizace se ukázal jako důležitý stabilizátor růst životní úrovně a podpora společnosti masové spotřeby v kombinaci se štědrá sociální politikou státu. Připočteme-li poměrně stabilní vnitřní trh, nebyla pro rozvoj soukromého sektoru žádná politická vůle. Velkorysá sociální politika v kombinaci s ropnou krizí¹⁷⁵ se podepsala na postupném úpadku národního hospodářství, zhruba od poloviny sedmdesátých let v následující dekádě klesá úroveň osobní spotřeby a národního důchodu. Příznivé hospodářské podmínky byly minulostí, zpomalení hospodářského růstu v sobě skrývalo výpadky některých druhů zboží, posílení šedé ekonomiky a zejména propad drobných služeb obyvatelstvu.

Vedoucím představitelům v Československu bylo jasné, že je třeba podniknout nějaké reformní kroky v oblasti hospodářství, ale to v sobě skrývalo nebezpečí, že tato rozhodnutí uskutečněná na domácí politické scéně nebudou příznivě přijata

¹⁷⁵ Dopady ropné krize se zpočátku tehdejšího Československa téměř nedotkli, alespoň ne přímo a okamžitě. Jejich dlouhodobý a zprostředkovaný vliv na místní ekonomiku a sociální sféru byl však o to větší. Sovětský svaz dodával ropu svým satelitům hluboko pod cenou. Začátkem sedmdesátých let se do Československa dovážela tuna sovětské ropy za 285 korun, zatímco arabská za 1 200 až 1 500 korun. Teprve v roce 1974 byly dohodnuty nové podmínky, které vstoupily v platnost v následujícím roce. Sovětská ropa se také stala dražší pro státy východního bloku, začala se vypočítávat z průměrné světové ceny, ale ani tehdy nedosáhla své úrovně, jen se k ní blížila., in. Vančura, V.: <https://zurnal.pravda.sk/neznama-historia/clanok/300712-komu-prospel-a-koho-poskodil-ropny-sok/>

v Moskvě. Zkušenosti stranických funkcionářů s reformami z roku 1968 v kombinaci s vlastním rigidním přístupem tak byly brzdou možných ekonomických změn.

Samotná „perestrojka“ přicházející ze Sovětského svazu nebyla tím prvním impulsem ekonomických změn. Neutěšená situace v hospodářské oblasti a zejména ve službách donutila vedení strany, aby v oblasti týkající se rozvoje služeb akceptovalo nařízení o poskytování služeb občany na základě povolení národního výboru, které nabylo platnosti od 1. ledna 1983.

Toto nařízení vlády č. 154/1982 Sb. do jisté míry revidovalo nařízení z poloviny šedesátých let a rozšiřovalo možnosti podnikání pro občany, kteří mohli provozovat svoji živnost i na plný úvazek, nejenom jako přivýdělek ke svému hlavnímu zaměstnání. Tímto se značně rozšířil možný počet lidí, kteří podnikat chtěli a zároveň mohli zaměstnat několik rodinných příslušníků.

Nové nařízení bylo veřejností kvitováno kladně a počty soukromě hospodařících občanů se navyšovaly. Růst objemu služeb zaznamenal zlepšení, nikoliv však v očekávaném rozsahu. Stále byl problém se strukturou služeb a také kvalita zaostávala za požadavky. Potřeby obyvatelstva nebyly zdaleka saturovány, situace si vyžádala legislativní změny. Ty vyústily v přijetí nové právní úpravy: Nařízení vlády č. 1/1988 Sb., České socialistické republiky o prodeji zboží a poskytování jiných služeb občany na základě povolení národního výboru, které bylo účinné od 1. února 1988. Na svoji dobu bylo progresivní, rozšířil se počet podnikajících osob a stejně tak mohl občan podnikat ve svém objektu (restauraci, autodílně...), nemusel být v ekonomickém pronájmu u socialistické organizace.

K rozběhnutí zaostávajícího hospodářství měl pak přispět zákon o státním podniku č. 88/1988 Sb., vytvořený podle sovětského vzoru, který byl platný od 14.6.1988 s účinností od 1.7.1988; v zákoně bylo přímo uvedeno, že účelem státního podniku

podnikání, tedy vytváření zisku.¹⁷⁶ A asi posledním příspěvkem socialistické ekonomické školy v Československu k resuscitaci hospodářství byly schválené „Zásady pro ekonomický pronájem prodejen a provozoven, formy zvláštního zapojení občanů do obchodní činnosti“. Materiál řešil legislativně a organizačně drobný prodej zboží a poskytování služeb občany v sektoru veřejného stravování včetně služeb souvisejících.

V úvodu této práce jsme si stanovili několik otázek, jejichž odpovědi nám mohou pomoci zhodnotit celkový dopad těchto ekonomických experimentů na československou společnost. Cílem této práce bylo popsat a zhodnotit pokusy o znovuoobnovení soukromého podnikání v socialistickém Československu v druhé polovině osmdesátých let. *Měly tyto politické aktivity o zavedení „staronové“ ekonomické formy výroby a obchodu naději na větší rozvoj vzhledem k danému politickému řádu?*

Odpověď zní ano, kdyby tyto reformy přišly o deset, patnáct let dříve. Od roku 1965 do 1.1.1982 bylo vydáno v ČSR celkem 13 348 povolení, po úpravách nařízení v roce 1982 bylo vydáno k 1.12.1986 celkem 28 973 povolení (v ČSSR přesně 34 875). Nelze detailně predikovat, jak by se choval trh, ale zvyšující se počty soukromých podnikatelů (za necelých pět let od ledna 1982 se jejich počet více jak zdvojnásobil), které ještě v druhé polovině osmdesátých let prudce rostly a kulminovaly v roce 1988 a 1989 po schválení nového nařízení 1/1988 Sb., ukazovaly jasně, že tudy vede cesta z (nejenom) hospodářské krize. K podobné domněnce nás vedou jednak historické kořeny podnikání, zejména v českých zemích; a pak příklad země, kde bylo živnostníkům a řemeslníkům, přes všechna omezení necháno volné pole působnosti – sousední východní Německo. Hektická doba „perestrojkových“ pokusů za pět minut dvanáct neměla valnou naději na úspěch.

¹⁷⁶ Více v důvodové zprávě k zákonu č. 88/1988 Sb., o státním podniku, https://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0064_01.htm

Jaký postoj k soukromému podnikání zaujímala vládnoucí garnitura a jak (a jestli) se tento postoj v průběhu osmdesátých let proměňoval?

Ústřední vedení KSČ, vědomo si faktu, jak dopadly pokusy o reformy v roce 1968, a v duchu „Poučení z krizového vývoje“, vyjadřovalo svůj postoj jasně – soukromé podnikání maximálně v rozsahu nařízení z roku 1965. Počátkem osmdesátých let, na základě nezpochybnitelných faktů o hospodářském poklesu, poklesu kupní síly a počínajícím rozkladu drobných služeb obyvatelstvu, část normalizačního vedení připouštěla možnosti soukromého podnikání, což vyústilo v přijetí nařízení č. 154/1982 Sb. Tím bylo reformním aktivitám učiněno zadost. V následujících letech, pod vlivem událostí v Sovětském svazu, si čím dál více komunistických představitelů na nejvyšších místech začalo uvědomovat, že centrálně plánovaná ekonomika není tou jedinou správnou cestou a že přinejmenším „regulovaný, socialistický volný trh“ je potřeba. Ke konci osmdesátých let šlo už jen o vnitrostranický boj o to, zda jít cestou reformem či udržovat zaběhlé pořádky. Postoje jednotlivých vysokých funkcionářů se daly vysledovat v médiích (viz rozhovory v Rudém právu výše), zde šlo vždy o spíše rezervované pozice.

Jak bylo soukromé podnikání osob úspěšné?

Na tuto otázku můžeme odpovědět pouze na základě údajů, které máme k dispozici, a to jsou počty přiznaných povolení k podnikání a zprávy z tisku. Bráno odzadu – zprávy z médií musíme brát s rezervou, neboť podpora a příklady dobré praxe byly žádanější (a zřejmě redakcemi doporučovanější), než příklad podnikatele, který špatně odhadl své možnosti a zbankrotoval.

Přesnější pro nás mohou být údaje o schválených žádostech z národních výborů (tzv. povolenky), jejich počet násobně stoupal (viz výše) a to spíše nasvědčuje tomu, že úspěšní převážili ty méně úspěšné. Pro úspěšnost hovoří také to, že člověk nemohl „rozjet“ velkou firmu, byl vždy limitován počtem zaměstnanců, ale také finančními možnostmi (výší možného bankovního úvěru). Takže případné ztráty nebyly tak

velké, daly se lépe odhadnout a podnikatelské riziko kontrolovat. V neposlední řadě lidé začínali podnikat ve většině případů v tom, co znali, uměli, co ovládali (odborná způsobilost byla jedním z bodů žádosti o povolení). Tím se také minimalizovalo podnikatelské riziko a zvyšovala šance na úspěch. A samozřejmě pro podnikatele hrála plus ta skutečnost, že to bylo něco nového, nejen pro podnikatele, ale i pro zákazníky. Odpověď tedy zní – podnikání v průběhu osmdesátých let v ČSR můžeme hodnotit jako úspěšné.

Jakou a jak velkou odezvu vyvolalo soukromé podnikání u obyvatelstva?

Zde můžeme opět vycházet z obrazu, která podávala tehdejší média a z počtu žádostí o podnikatelskou činnost/ekonomický pronájem. Domníváme se, že odezva byla kladná a vzhledem k počtu podaných žádostí i poměrně velká. Do podnikajících osob musíme započítat i krátkodobé ekonomické pronájmy a zvláštní zapojení osob. Navíc si musíme uvědomit, že taková míra podnikání byla pro občany nevídanou záležitostí, bylo to něco nového a třeba v případě potomků (ale i žijících majitelů) znárodněných podniků, firem a živností byla touha po (znovu) realizaci často velká.

Hodnotit dopad této „ekonomické reformy“ centrálně řízené ekonomiky v Československu můžeme různě. Jako pokus následovat Moskvu (zejména zákonem o státním podniku) a její perestrojku; jako vlastní, československou cestu z krize a zároveň ukázat „lidskou tvář“ socialismu. Jak již bylo zmíněno výše – reformy ano, ale o minimálně dekádu dříve. Můžeme se domnívat, že postupem času by se úroveň služeb začala blížit úrovni služeb NDR. Jaké by to mělo další, ekonomicko – politické konsekvence, těžko odhadovat. Každopádně pozitivně lze hodnotit, že odhadem minimálně padesát až sedmdesát tisíc lidí mělo v době listopadového převratu v roce 1989 aktuální zkušenost se soukromým podnikáním, což mělo nemalý vliv na další hospodářský vývoj počátku devadesátých let a transformaci československé ekonomiky.

Seznam použitých informačních zdrojů

DUFEK, P., Vliv právního prostředí na soukromé podnikání v Československu v 50. a 60. letech 20. století, Praha, VŠE, Acta Oeconomica Pragensi, č. 3, roč. 2005, s. 163–188

DUFEK, P., K potlačování soukromého podnikání v Československu (ČSR) a Východním Německu (NDR), Praha, Oeconomica, 2005, s. 199, ISBN 80-245-0991-1

DUFEK, P., Rozdílné přístupy a výsledky omezování soukromého podnikání v ČSR a NDR na sklonku 50. let: Co měly společného? In: ŠEDIVÝ, Ivan – NĚMEČEK, Jan, KOCIAN, Jiří – TÚMA, Oldřich (eds.): České křižovatky evropských dějin 3: 1948–Únor 1948 v Československu: Nástup komunistické totality a proměny společnosti, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v. i., Praha, 2011, s. 205–213, ISBN 978-80-7285-108-9.;

HAVLÍK, A., Marky, Bony, digitálky – Veksláctví a fenomén veksláctví v socialistickém Československu, Praha, Vyšehrad, 2022, s. 336, ISBN: 978-80-7601-694-1

HOUŠKA, P. Hvězdičky včera dnes a zítra, Praha, Food Service, 2001, č. 4, ISSN 1210-4061

IRMANOVÁ, E., Kádárismus – vznik a pád jedné iluze, Praha, Karolinum, 1998, s. 194, ISBN: 80-7184-436-5

KAPLAN, K., Československo v letech 1945-1948. 1. část. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 153, ISBN: 80-04-25699-6

KAPLAN, K., Kořeny československé reformy 1968 I., Brno, Doplněk, 2000, s. 326, ISBN: 80-7239-061-9

KAPLAN, K., Kronika komunistického Československa. Brno: Barrister & Principal, 2005, s. 772, ISBN: 80-86598-98-5

KOLÁŘ, P., PULMANN, M., Co byla Normalizace? Studie o pozdním socialismu Nakladatelství Lidové noviny – Praha, ÚSTR, 2016, 1. vyd., brož., s. 224, ISBN 978-80-7422-560-4 (NLN), ISBN 978-80-87912-62-1 (ÚSTR)

KUKLÍK, J., Vývoj československého práva 1945-1989. Praha, Linde, 2009, s. 727, ISBN 978-80-7201-741-6

KUKLÍK, J., Znárodně Československo – Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě, Praha, Auditorium, 2010, S. 452, ISBN 978-80-87284-12-4

PACNER, K., Velmistři špionáže, 2015, Praha, Plus, s. 432, ISBN: 978-80-259-0464-0

PERNICA, K., Socialistické družstevnictví v ČSSR. Praha, Svoboda, 1988, s. 396,

PRŮCHA, V. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, 2. díl období 1945-1992, Brno, Doplněk, 2009, s. 600, ISBN 978-80-7239-228-5

PŮLPÁN, K., Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990: I. a II. díl: Určeno posluchačům fakulty sociálních věd UK. Praha, Karolinum, 1993, s. 880, ISBN: 80-7066-786-9

PULMANN, M., Konec experimentu, Praha, Scriptorium, 2011, s. 240, ISBN 978-80-87271-31-5

RYCHLÍK, J., Československo v období socialismu 1945-1989, vydání druhé, Praha, Vyšehrad, 2022, s. 424, ISBN: 978-80-7601-638-5

ŠTROUGAL, L., Paměti a úvahy. Praha, Epoque, 2009, s. 360, ISBN: 978-80-7425-026-2

ŠTROUGAL, L., Ještě pár odpovědí. [s.l.]: Praha, Epoque, 2011, s. 200, ISBN: 978-80-7425-116-0

Elektronické zdroje

Důvodová zpráva k zákonu č. 88/1988 Sb., o státním podniku, https://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0064_01.htm [online]. [cit. 2023-04-03].

<https://www.czso.cz/documents/10180/20536210/330706j01.pdf/46b95e9d-e462-4e16-a51e-1c9b1cdee5e1?version=1.0> [online]. [cit. 2023-03-12].

<https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologickych-textu/pouceni-z-krizoveho-vyvoje/> [online]. [cit. 2023-02-25].

Vančura, V.: <https://zurnal.pravda.sk/neznama-historia/clanok/300712-komu-prospela-koho-poskodil-ropny-sok/>. [online]. [cit. 2023-04-15].

Legislativní nařízení

Oborová norma ON 735413 Kategorizace odbytových středisek restauračního stravování a klasifikační znaky pro jejich zařazování do skupin účinná od 1.1.1976

Nařízení č. 213/1990 Sb. vlády České republiky ze dne 10. května 1990, kterým se stanoví pro pracovníky ve zvláštním zapojení odchylky od zákoníku práce.

Nařízení vlády č. 154/1982 Sb., o poskytování služeb občany na základě povolení národního výboru, ze dne 8. prosince 1982.

Nařízení vlády č. 1/1988 Sb., České socialistické republiky o prodeji zboží a poskytování jiných služeb občany na základě povolení národního výboru

Ústavní zákon č. 100/1960 Sb.

Vyhláška ministerstva vnitra ČSR č. 111/1981 Sb., o čišťení komínů

Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník

Zákon č. 71/1967 Sb., o správním řízení (správní řád)

Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník

Zákon ČNR č. 127/1981 Sb., o vnitřním obchodě.

Zákon č. 88/1988 Sb., o státním podniku

Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, ve znění od 1. ledna 1957

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění do 1. července 1990

Zákon č. 60/1961 Sb., o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku

Zákon č. 150/1969 Sb., o přečinech., Trestní zákon č. 140/1961 Sb.

Zákon č. 69/1967 Sb., o národních výborech

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce

Zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon)

Zákon o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, předpis č. 499/2004 Sb.

Zásady č. 20/1965 Sb., pro poskytování některých služeb a oprav občany na základě povolení národního výboru

Zásady č. 31/1988 Sb., Zásady a postup přestavby organizačních struktur výrobně technické, vědeckovýzkumné a oběhové základny národního hospodářství na státní podniky schválené usnesením vlády Československé socialistické republiky ze dne 11. února 1988 č. 40

Znárodňovací dekret č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků

Znárodňovací dekret č. 101/1945 Sb., o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského

Znárodňovací dekret č. 102/1945 Sb., o znárodnění akciových bank

Znárodňovací dekret č. 103/1945 Sb., o znárodnění soukromých pojišťoven.

Archivní materiály

Národní archiv ČR. Archiv ÚV KSČ – tajné, Fond KSČ-Ústřední výbor 1945–1989, Praha předsednictvo 1986-1989, KSČ-ÚV-02/1, svazek P38/87, a.j. – b.7, doplňující údaj: 2760

Národní archiv ČR. Archiv ÚV KSČ, Fond KSČ-Ústřední výbor 1945–1989, Praha předsednictvo 1986-1989, KSČ-ÚV-02/1, svazek P41/87, a.j. – b.3, doplňující údaj: 2962, příloha III. /3

Národní archiv ČR. Archiv ÚV KSČ, Fond KSČ-Ústřední výbor 1945–1989, Praha předsednictvo 1986-1989, KSČ-ÚV-02/1, svazek P41/87, doplňující údaj: 3944/24

Národní archiv ČR. Archiv ÚV KSČ, Fond KSČ-Ústřední výbor 1945–1989, Praha předsednictvo 1986-1989, KSČ-ÚV-02/1, svazek P41/87, doplňující údaj: 2962/24

SOA Hradec Králové, fond HK – MěstNV, obsah: Rozbor činnosti DOS při MěstNV, 1983, Inv. Č.: 2222, karton č.: 760

SOA Hradec Králové, fond HK – MěstNV, obsah: Rozbor činnosti DOS při MěstNV, 1984, Inv. Č.: 2223, karton č.: 760

SOA Hradec Králové, fond HK – MěstNV, obsah: Rozbor činnosti DOS při MěstNV, 1985, Inv. Č.: 2224, karton č.: 760

SOA Hradec Králové, fond HK – MěstNV, obsah: Rozbor činnosti DOS při MěstNV, 1986, Inv. Č.: 2225, karton č.: 760

SOA Hradec Králové, fond HK – MěstNV, obsah: Rozbor činnosti DOS při MěstNV, 1988, Inv. Č.: 2227, karton č.: 760

SOA Hradec Králové, fond HK – MěstNV, obsah: Rozbor činnosti DOS při MěstNV, 1989, Inv. Č.: 2228, karton č.: 760

SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 8-88, V 10, HK 1401–1480

SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 13-88, V 10, HK 1801–1880

SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 12-88, V 10, HK 1721–1800

SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 7-88, V 10, HK 1321–1400

SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 1-88, V 10, HK 898–984

SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 3-88, V 10, HK 1010–1090

Tisk, televize

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Digitalizovaný archiv časopisů, RudePravo/1987/5/1/6.png. archiv.ucl.cas.cz [online]. [cit. 2023-04-15]

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Digitalizovaný archiv časopisů, RudePravo/1988/4/15/3.png. archiv.ucl.cas.cz [online]. [cit. 2023-02-12]

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Digitalizovaný archiv časopisů, RudePravo/1989/1/19/1.png. archiv.ucl.cas.cz [online]. [cit. 2023-02-24]

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Digitalizovaný archiv časopisů, RudePravo/1989/7/3/3.png. archiv.ucl.cas.cz [online]. [cit. 2023-02-25]

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Digitalizovaný archiv časopisů, RudePravo/1989/7/3/4.png. archiv.ucl.cas.cz [online]. [cit. 2023-02-27]

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Digitalizovaný archiv časopisů, RudePravo/1989/7/5/4.png. archiv.ucl.cas.cz [online]. [cit. 2023-03-02]

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Digitalizovaný archiv časopisů, RudePravo/1989/7/6/4.png. archiv.ucl.cas.cz [online]. [cit. 2023-03-04]

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Digitalizovaný archiv časopisů, RudePravo/1989/7/11/6.png. archiv.ucl.cas.cz [online]. [cit. 2023-03-10]

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Digitalizovaný archiv časopisů, RudePravo/1989/7/27/3.png. archiv.ucl.cas.cz [online]. [cit. 2023-03-15]

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Digitalizovaný archiv časopisů, RudePravo/1989/8/3/4.png. archiv.ucl.cas.cz [online]. [cit. 2023-03-17]

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Digitalizovaný archiv časopisů, RudePravo/1989/8/4/1.png. archiv.ucl.cas.cz [online]. [cit. 2023-03-22]

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Digitalizovaný archiv časopisů, RudePravo/1989/8/11/6.png. archiv.ucl.cas.cz [online]. [cit. 2023-03-24]

Malý pitaval z velkého města, druhá řada [seriál]. Režie Jaroslav DUDEK. Československo: ČST, 1986, díl č. 10, délka dílu 58 min.

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Rozhodnutí o povolení poskytování služeb – šití spacích pytlů a batohů, in.: SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 7-88, V 10, HK 1321–1400

Příloha č. 2 – Rozhodnutí o povolení poskytování služeb – šití batohů, in.: SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 7-88, V 10, HK 1321–1400

Příloha č. 3 – Rozhodnutí o povolení poskytování služeb – soukromá tenisová škola, in.: SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 8-88, V 10, HK 1401–1480

Příloha č. 4 – Vyjádření odboru MHO MěstNV HK – soukromá tenisová škola, in.: SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 8-88, V 10, HK 1401–1480

Příloha č. 5 – Vyjádření východočeského KNV HK – soukromá tenisová škola, in.: SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 8-88, V 10, HK 1401–1480

Příloha č. 6 – Rozhodnutí MěstNV Chlumec nad Cidlinou o povolení poskytování služeb – soukromá autodoprava, in.: SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 12-88, V 10, HK 1721–1800

Příloha č. 7 – Vyjádření ONV v Hradci Králové k rozhodnutí MěstNV v Chlumci nad Cidlinou o povolení poskytování služeb – soukromá autodoprava, in.: SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 12-88, V 10, HK 1721–1800

Příloha č. 8 – Rozhodnutí o povolení poskytování služeb – seznamka pro homosexuální páry, in.: SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 7-88, V 10, HK 1321–1400

Příloha č. 9 – Vyjádření Krajské pedagogicko-psychologické poradny k žádosti o povolení služeb – seznamka pro homosexuální páry, in.: SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 7-88, V 10, HK 1321–1400

Příloha č. 10 – Žádost o povolení služby – seznamka pro homosexuální páry, in.: SOkA Hradec Králové, fond OkÚ HK II – nezpracovaný fond, evidence živnostníků podle nařízení vlády č. 1/1988 Sb., šanon 7-88, V 10, HK 1321–1400

(1386) *úrodní měřeno*
110 13 253 (14)

Městský národní výbor v H r a d c i K r á l o v é

odbor místního hospodářství
č.j. MHO/1989 - Hor./17 dne: 12. 4. 1989

R O Z H O D N U T Í

Městský národní výbor v Hradci Králové na základě Vaší žádosti ze dne 4.4.1989 a podle ustanovení §1 a §4 nařízení vlády ČSR č. 1/1988 Sb. o prodeji zboží a poskytování jiných služeb občany na základě povolení národního výboru a § 46 zákona č. 71/1967 o správním řízení uděluje

p o v o l e n í k p o s k y t o v á n í s l u ž e b

Jméno a příjmení: nar.: 1960
trvalý pobyt: Hradec Králové 50002
č. OP: rod. číslo: 649101
k poskytování služeb: šití spacích pytlů a batohů

ode dne: 1.4.1989

~~Souběžně s hlavní zaměstnáním~~ - jako své hlavní zaměstnání 5570
v provozovně - stanovišti Hradec Králové 2 849
v provozní době - prodejní době:

uzavírací hodina - uzavírací den:

pro občany a tyto organizace: obchodním organizacím, organizacím poskytujícím placené služby, společenským organizacím.

.....

Jmenovaný je oprávněn poskytovat služby za pomoci těchto občanů:

Jméno a příjmení: nar.:
vztah k oprávněnému :
trvalý pobyt:
č. OP: rod. číslo:

Jméno a příjmení: nar.:
vztah k oprávněnému:
trvalý pobyt:
č. OP: rod. číslo:

č.bl. 937

(1000) 110 13 434 (18)

Městský národní výbor v Hradci Králové

odbor místního hospodářství
č.j. MHO/1989 Hor./13 dne: 5.4.1989.....

ROZHODNUTÍ

Městský národní výbor v Hradci Králové na základě Vaší žádosti ze dne 16.1.1989 a podle ustanovení §1 a §4 nařízení vlády ČSR č. 1/1988 Sb. o prodeji zboží a poskytování jiných služeb občany na základě povolení národního výboru a § 46 zákona č. 71/1967 o správním řízení uděluje

p o v o l e n í k p o s k y t o v á n í s l u ž e b

Jméno a příjmení: nar.: 1952
trvalý pobyt: Hradec Králové telefon:
č. OP: rod. číslo:
k poskytování služeb: šití batohů
ode dne: 14. 4. 1989.....

~~zobčasně a hlavním zaměstnáním~~ - jako své hlavní zaměstnání
v provozovně - stanovišti Hradec Králové ?
v provozní době - prodejní době:

uzavírací hodina - uzavírací den:

pro občany a tyto organizace: obchodním organizacím, org. poskytující-
oím placené služby, společenským organizacím.

.....
.....

Jmenovaný je oprávněn poskytovat služby za pomoci těchto občanů:
Jméno a příjmení: nar:
vztah k oprávněnému :
trvalý pobyt:
č. OP: rod. číslo:

Jméno a příjmení: nar:
vztah k oprávněnému:
trvalý pobyt:
č. OP: rod. číslo:

č.bl. 937

50002
647101
35510
849

1444

(37)

Městský národní výbor v Hradci Králové

odbor místního hospodářství
MH0/1988 Hor/37

č.j.: dne: 30.8.1988

ROZHODNUTÍ 123 53647

Městský národní výbor v Hradci Králové na základě Vaší žádosti ze dne 30.8.1988 a podle ustanovení §1 a §4 nařízení vlády ČSR č. 1/1988 Sb. o prodeji zboží a poskytování jiných služeb občanů na základě povolení národního výboru a §46 zákona č. 71/1967 o správním řízení uděluje

p o v o l e n í k p o s k y t o v á n í s l u ž e b

1943

Jméno a příjmení: Hradec Králové 3 nar.:
trvalý pobyt: 50003

č. obč. průkazu: rod. číslo:
k poskytování služeb :
ode dne: 1.8.1988

souběžně s hlavním zaměstnáním - jako své hlavní zaměstnání
v provozovně - stanovišti Hradec Králové tel.
v provozní době - prodejní době: 646 971 50003

uzavírací hodina - uzavírací den:
pro občany a tyto organizace: pro děti, mládež

Jmenovaný je oprávněn poskytovat služby za pomoci těchto občanů:
Jméno a příjmení: nar. 1943
vztah k oprávněnému: manželka
trvalý pobyt: Hradec Králové 3
č. obč. průkazu: rod. číslo: 1940

Jméno a příjmení: spolekobčan nar.
vztah k oprávněnému: Hradec Králové XI
trvalý pobyt:
č. obč. průkazu: rod. číslo:

(podmínky rozhodnutí uvedeny na str. č. 2)

Městský národní výbor
13.9.1988
bl.č. 52/88

379 3602 1756
85200
973

místního hospodářství a obchodu

Soudruh
[redacted]
[redacted]

Hradec Králové

MHO/62/88

11.4.1988

Poskytování služeb občanům

Vaši žádost ze dne 15.1.1988 o povolení poskytování služeb soukromé tenisové školy dle nař. vlády ČSR č. 1/1988 (usn. vlády ČSR č. 278) jsme postoupili k vyjádření Okresnímu výboru ČSTV. Na základě informace s. ing. Matějky, předs. svazu tenisu OV ČSTV Vám sdělujeme:

Výuka tenisových adeptů je v HK ve velkých oddílech (Spartak, Dynam, Slavia, Lokomotiva) zajišťována formou tenisových školiček vedených kvalifikovanými trenéry z řad členů tenisových oddílů a pracují již několik let. Talentované děti přecházejí ze školiček do žákovských tenisových družstev, kde je jim opět věnována pozornost k rozvoji dalšího sportovního růstu pod vedením kvalifikovaných trenérů. Tenisové kurty na území HK jsou odfa od 13,- hodin do setmění plně vyřizeny aktivními i rekreačními hráči, příp. jsou pronajímány společenským organizacím. Kapacita tenisových dvorců ve městě je ve výše uvedených časech nedostatečná pro všechny zájemce o tenis. Pokud si vybudujete svůj vlastní tenisový dvorec včetně veškerého technického zabezpečení, nemá okresní svaz tenisu námitek proti zřízení soukromé tenisové školy.

Vámi požadovaná služba bude odborem MHO MěstNV povolena za předpokladu splnění výše uvedených podmínek.

Ing. [redacted]
vedoucí odboru MHO MěstNV
[redacted]

Městní národní výbor
okresní úřad Hradec Králové
502 10 Hradec Králové
2

VÝCHODOČESKÝ KRAJSKÝ NÁRODNÍ VÝBOR HRADEC KRÁLOVÉ

ODBOR místního hospodářství

č. j. MH/1431/88

V Hradci Králové dne 7. 11. 1988

██████████
trenér tenisu
Rudé armády 810
500 03 Hradec Králové 3

Věc
Odpoověď k poskytování služby dle nařízení vlády ČSR č. 1/88

Nařízení vlády ČSR č. 1/88 o prodeji zboží a poskytování jiných služeb občany na základě povolení národního výboru v § 1 uvádí, že občan může poskytovat služby za účelem uspokojování hmotných potřeb ostatních občanů. Při praktické aplikaci je nutné vycházet z toho, že záměr právní úpravy tkví v uspokojování hmotných potřeb občanů v co nejširším rozsahu. Tento cíl vede k potřebě definovat kulturní potřeby tak, že jde o oblast, v níž se bezprostředně prosazuje kulturní politika státu, který si ponechává kontrolu nad ovlivňováním společenského vědomí. Proto podle tohoto nařízení vlády nelze povolit zejména žádná veřejná představení, a to ani kdyby nebyla vyhrazena socialistickým organizacím nebo provozována občany podle jiných předpisů. Ostatní potřeby lze z tohoto hlediska považovat za hmotné a povolení je možno udělit, i když by "hmotnost nebo kulturnost" té které potřeby vyvolávala v konkrétním případě pochybnosti.

S přihlédnutím k výše uvedenému výkladu MVŽP ČSR (příloha týdeníku Národní výbory č. 23/88) jsme toho názoru, že trénování tenisu za úplatu není v rozporu s nařízením vlády ČSR č. 1/88.

S pozdravem

Ing. ██████████
vedoucí odboru

Na vědomí: S. ing. ██████████
ved. odboru MH MěstNV
Hradec Králové

Vyřizuje: Ing. ██████████

Městský národní výbor v Chlumci nad Cidlinou

- 5. VI. 1985

Č.j. 445.....

Dne 4.6.85.....

Rozhodnutí

Na základě Vaší žádosti ze dne 4.4.85..... a podle nařízení vlády č.154/82 Sb. pro poskytování některých služeb a oprav občanů, vydává MěstNV v Chlumci nad Cidl. toto rozhodnutí, kterým

povoluje

jméno [redacted]

datum narození 1961

číslo občanského průkazu [redacted] rodné číslo [redacted]

bydliště Hradec Králové [redacted]

zaměstnání Bytaz Liberec

činnost osobní autodoprava

v místě Chlumec nad Cidlinou

průkaz způsobilosti řidičský průkaz

platnost k činnosti je ode dne 4.6.85..... do 31.12.1988

jméno pomocné osoby bydliště

Městský národní výbor může povolení odejmout ihned, nesplníte-li některou podmínku nařízení vlády č.154/82 Sb., nebo porušíte-li některé z předpisů stanovených k poskytování činnosti.

Proti tomuto rozhodnutí můžete podat odvolání do patnácti dnů od následujícího dne po doručení k odboru MH ONV v Hradci Králové prostřednictvím MěstNV v Chlumci nad Cidlinou.

2

Podpis a razítko

Č. hl. 169/83

OKRESNÍ NÁRODNÍ VÝBOR V HRADCI KRÁLOVÉ

odbor místního hospodářství

Městský národní výbor
Chlumec nad Cidlinou

VÁS DOPIS ZNAČKY / ZE DNE

(Uveďte v odpovědi)
NÁSE ZNAČKA

VYRIZUJE / LINKA

VEC:

MH/1986

28.11.1986

Povolení činnosti na základě vl. usn. 154/82 Sb.

Při kontrole rozhodnutí vydaných národními výbory na základě vládního nařízení č. 154/82 Sb. bylo zjištěno, že Vás MěstNV vydal dne 4.6.1985 povolení panu [REDAKCE], bytem Hradec Králové, [REDAKCE] k provozování osobní autodopravy s platností k činnosti do 31.12.1988.

V souladu s ustanovením § 29, odst. 2, písm. b) zák. č. 68/1979 Sb. o silniční dopravě a vnitrostátním zasilatelství lze provozovat veřejné přepravní a dopravní služby nemotorovými vozidly. Jedná se prakticky o tzv. potahová vozidla podle § 72, vyhl. č. 41/1984 Sb., dříve vyhl. č. 90/1975 Sb. Povolování přepravních a dopravních služeb motorovými vozidly občanům je nepřipustné.

Žádáme Vás proto, abyste Vámi vydané rozhodnutí přehodnotili a postupovali ve smyslu platných předpisů.

Vedoucí odboru:
[REDAKCE]

1516

183

Městský národní výbor v Hradci Králové

odbor místního hospodářství a obchodu

č.j. 1510/1990 - 304./183 dne: 12.2.1990

ROZHODNUTÍ

12994081

Městský národní výbor v Hradci Králové na základě Vaší žádosti ze dne a podle ustanovení § 1 a § 4 nařízení vlády ČSR č.1/1988 Sb. o prodeji zboží a poskytování jiných služeb občany na základě povolení národního výboru a § 46 zákona č. 71/1967 o správním řízení uděluje

p o v o l e n í k p o s k y t o v á n í s l u ž e b

Jméno a příjmení: [redacted] 1003 nar.: [redacted] 1996

trvalý pobyt: [redacted] Hradec Králové tel.: [redacted]

č. obč. průkazu: [redacted] rod. číslo: [redacted]

K poskytování služeb: [redacted] 1003

ode dne: 15.2.1990 14900 249

souběžně s hlavním zaměstnáním - jako své hlavní zaměstnání v provozovně - stanovišti [redacted] Hradec Králové 1003

v provozní době - prodejní době : [redacted] 646971

uzavírací den - uzavírací hodina:

pro občany a tyto organizace:

Na těchto podnikech zabezpečit dostupnost poskytovaných služeb k osobám které službu budou využívat i k osobám okolí.

Jmenovaný je oprávněn poskytovat služby za pomoci těchto občanů:

Jméno a příjmení: nar.:

vztah k oprávněnému :

trvalý pobyt :

č.OP: rod.číslo:

Jméno a příjmení: nar.:

vztah k oprávněnému:

trvalý pobyt:

č. OP: rod. číslo:

2. ze dne 5. června
(Věstník MŠ a MK)

MěNV

ing. [REDACTED]

Ulrichovo nám.

H r a d e c K r á l o v é

Věc: Vyjádření k žádosti o povolení služby pro občany

Vážený pane,

dostal jsem k posouzení žádost o povolení služby pro občany, ze dne 16.11.1989. Předložená žádost je svým způsobem abnormalitou, její výchozí teze však lze přijmout. Nedomnívám se, že navrhovaná seznamka sníží v návrhu citovaná rizika, přesto však vzhledem ke statistickým údajům o počtech jedinců s touto deviací, povolení služby doporučujeme. Diskrétnost služby však považují za jednu z podmínek její existence a to chápanou nejen k osobám, které by službu využily, ale i k celému okolí.

S pozdravem

PhDr. [REDACTED]

vedoucí odd. KPPP

Hradec, Králové
[REDACTED]

V Hradci Králové dne 16.11.1989

Městský národní výbor
v Hradci Králové

Věc :
Povolení služby pro občany

Vážení soudruzi !

Žádáme Vás o povolení služby zaměřené ke zprostředkování seznámení homo-
sexuálně orientovaných spoluobčanů.

Motivací ke vzniku této služby je snaha pomoci poměrně velké skupině občanů, kteří díky své sexuální deviaci mají obtíže při hledání partnera. Je pravdou, že mezi touto skupinou lidí existuje velké procento sebevrahů, ve vztahu k onemocnění AIDS patří tato skupina lidí do skupin rizikových. Myslíme si, že pokud by tito lidé našli stálého partnera, že se uvedená rizika sníží. Seznamovací služba by měla těmto záměrům napomoci a z tohoto pohledu lze spatřovat její celospolečenský přínos.

K organizaci poskytování této služby :

- v denním tisku by se uveřejnil inzerát upozorňující na tuto službu. Zájemce uvede informace, které považuje za nutné, popř. představu o svém partnerovi.
- po vyhodnocení získaných údajů dojde k výběru vhodného partnera, jehož adresa bude zájemci dopisem, formou dobírky, odeslána.

Při zpracování údajů uvažujeme o použití výpočetní techniky, kde by počítal podle některých znaků shodnosti, vybíral zájemce podle např. věku, bydliště, zájmů atd.

Veškerá agenda spojená s činností této služby by byla zcela diskrétní, takže žádný zájemce by nemusel mít obavy z porušení anonymity.

Nakonec několik údajů k našim osobám :

_____, nar. _____ 1956, bytem v Hradci Králové. Ukončené středoškolské vzdělání s maturitou na ekonomické škole.

_____, nar. _____ 1966, bytem Polánky _____. Ukončené středoškolské vzdělání s maturitou na ekonomické škole.

Věříme, že správně pochopíte smysl a význam této služby a svým rozhodnutím podpoříte správnou věc.

S pozdravem

Adresy :

Hradec Králové 3
500 03

Polánky nad D.
č.p. _____
503 46